

Ўлмас УМАРБЕКОВ

КУЗНИНГ БИРИНЧИ ҚУНИ

Икки парда, олти кўринишли драма

ИШТИРОҚ ЭТУВЧИЛАР:

Шокир Султонов, участка инспектори, 60—65 ёшларда.

Ойниса хола, унинг хотини, 60—65 ёшларда.

Собир уларнинг ўғли, студент, 18—19 ёшларда.

Қумри хола, ишчи, 40—50 ёшларда.

Фарҳод, унинг ўғли, студент, 18—19 ёшларда.

Тўлаганов Тоҳир Саидович, профессор, 55 ёшларда.

Барчин опа, унинг хотини, 45—50 ёшларда.

Рамз (Рем), уларнинг ўғли, студент, 18—19 ёшларда.

Саида, уларнинг қизи, мактаб ўқувчиси, 15—16 ёшларда.

Биринчи киши.

Иккинчи киши.

Аёл.

Врач.

Санитарлар.

Воқеа бизнинг кунларда рўй беради.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ ҚҰРИНИШ

Участка инспектори, капитан Шокир Султоновнинг ҳовлиси. Баланд сўри тагидаги тахта каравотда Собир ухлаб ётибди. Каравотдан нарироқда оддийгина стол, атрофида стуллар. Стол устида будильник турибди. Тонг ёришган пайт.

Парда очилганда соат жиринглайди. Собир эшитмайди. Чап томондаги ўчоқбошидан қўлидаги рапида устида иккита кулча кўтарган Ойниса хола пайдо бўлади. У нонни столга қўйиб, ўғлининг тепасига келади.

Ойниса хола. Собир, ҳой Собир! Тур, болам! Соатинг жинғиллади.

Собир эриниб ўрнидан туради.

Бормасанг бўлмайдими? Ҳали эрта жуда.

Собир. Анча бўлдим жириглаганига? *(У будильникни қўлига олиб қарайди)*. Йўқ, энди жириглабди-ку.

Ойниса хола. А, ўғлим, бормасанг бўлмайдими ўша борадиган жойингга? Ухлардинг ҳали?..

Собир. Бўлмайди. Ўзи кетиб қолади бормасам!

Ойниса хола. Қим кетиб қолади?

Собир. Рем.

Ойниса хола. Анави профессорнинг ўғлими?

Собир. А-ҳа. Дадаси «Волга» олиб берди. Бирга ҳайдашни ўрганамиз. Кечга қолсам ўзи кетиб қолади.

Ўчоқбоши томонга ўтиб апил-тапиб ювинади, каравот ёнига келиб кийина бошлайди. Ойниса хола чой олиб келади.

Собир. Аммо лекин «Волга» зўр машина-да, ойи!

Каравот ёнидаги спидола тугмасини босади, енгил музика овози саҳнани тутади.

Ойниса хола. Ҳой! Секин, секин! Даданг ухлаб ётибди!

Собир приёмникнинг овозини пасайтиради. Нонушта қила бошлайди. Нон ушатаман деганда, қўли куяди.

Собир. Мунча иссиқ?!

Ойниса хола. Ҳозир уздим-да тандирдан. Бугун дадагнинг охирги иш куни. Ўртоқлари келиши мумкин, табриклар.

Собир. Ранги ҳам зўр. Белая ночь. Сутдек оппоқ.

Ойниса хола. Қиммат бўлса керак!

Собир. «Волга»ми? Пули борга арзон, пули йўққа қиммат. Масалан бизга қиммат. Ремнинг дадасига битта «пуп!» Мана шу уйингиз, ойи, бутун ичидаги лаш-луши билан битта филдирагига ҳам етмайди. Агар сотаман десангиз.

Ойниса хола. Нега уйимни сотар эканман энди? Эсингни едингми?

Собир. Ҳали ҳам сотинг деяётганим йўқ. Сизлар сотармидиларинг? Сизларни бульдозер билан ҳам бу уйдан кўчириб бўлмайди.

Ойниса хола. Кўчмаймиз. Бу уй бувангдан қолган. Нариги ёғини, айвони билан даданг солганлар. Бу уйга ҳали келин тушираман.

Собир (*қотиб кулади*). Қанақа келин тушар экан бу уйга, ойи? Тушса ҳам эшикнинг тагига келади-ю, урра қочади!

Ойниса хола. Нега энди «урра қочар экан?» Нима, мен ялмоғиз кампирмидим?

Собир. Сизданмас, уйингиздан қўрқиб қочади. Ҳозирги қизларни билмас экансиз. Камида икки хонали алоҳида, эшитяпсизми, алоҳида секция, «Жигули» ё «Москвич» машина бўлмаса эрга тегмайди. Шу уйга келин туширармишлар?! Э, товба!

Ойниса хола нима дейишини билмайди, Собир уни юпатади.

Майли, хафа бўлманг. Мен уйланадиган бўлганимда секция ҳам бўлади, машина ҳам. Тўхтанг! Дадам пенсияга чиқдиларми?

Ойниса хола. Ҳа. Кеча мажлис қилиб кузатишган. Бугун охирги марта бориб келмоқчилар. Бормасалар ҳам бўларди. Лекин дадангни биласан-ку!

Собир. Нега илгарироқ менга айтмадингиз, ойи?

Ойниса хола. Кеча эрталаб айтувдим. Шунча кутдим, келиб қолармикансан деб. Кейин ўзим бордим мажлисга. Тумонат одам!.. Дадангнинг жуда обрўси баланд экан. Ҳалиги... генераллар келишди.

Собир. Чатоқ бўпти-да.

Ойниса хола. Яхши бўлмади. Даданг хурсанд бўларди борганинга.

С об и р. Мен буни айтаётганим йўқ. Мотоцикл ваъда қилувдилар. Пенсияга мотоцикл олиб бўлармиди?

О й н и с а х о л а. Эсингдан чиқдим, девдим, ўша пат-пат ўлгур.

С об и р. Мотоцикл эсан чиқармиди, ойи?! Қизиқ гапларни гапирасиз-а. Кўчага чиқинг, мен тенгиларнинг ҳаммасида машина. Институтнинг олди машинага тўлиб кетади ўқиш пайтида. Мен «Москвич» деяётганим йўқ. «Жигули» деяётганим йўқ, ниҳояти мотоцикл.

О й н и с а х о л а. Даданг суриштирувдилар, у ҳам қиммат турар экан.

С об и р. Ниҳоят етти юз сўм пул! Минг сўммас-ку!

О й н и с а х о л а. Даданг профессор эмас, ўғлим.

С об и р. Профессор бўлмасалар мен айбдорманми?

О й н и с а х о л а. Сени ҳеч ким айблаётгани йўқ. Даданг учун етти юз сўм катта пул демоқчиман холос.

С об и р. Бўлмаса ваъда қилмаслик керак эди! Уртоқларимга айтиб қўйганман яқинда мотоцикл оламан деб. Энди уларнинг юзига қандай қарайман?

О й н и с а х о л а. Қизишма, ўғлим. Даданг ваъда қилган бўлса, ваъдасини устидан чиқади.

С об и р зарда билан пиёлани столга «дўқ» этиб ташлаб чиқиб кетади.

Қачон келасан? Кечқурунга нима овқат қилай?

С об и р жавоб бермайди. Эшикнинг тарақлаб ёпилгани эшитилади. Ойниса хола оғир ўйланиб қолади, кейин кўча деворига тикилади.

О й н и с а х о л а. Кишт! Кишт!

Ичкаридан Ш о к и р ака чиқади.

Ш о к и р ака. Нимани ҳайдаяпсан?

О й н и с а х о л а. Қарға қўнийпти деворга. Катта, ола қарға. Куз келди.

Ш о к и р ака (*пауза. Музыка*). Ҳа, куз келипти, куз. Кечаси бир оз юрагим санчди. Шунга экан. Қарғани ҳайдама. Қарға даракчи. Қиш келяпти, тайёргарлигингни кўриб қол, дегани қарғанинг келгани. Иннайкейин қарғани яхши кўраман. Қарғани эсласам, Марғилонни эслайман. Марғилонни эсласам, сени эслайман. Албатта ёшлигингни. (*Хиргойи қилади.*) Қарғалар учса қаррайлик, Марғилоннинг йўлига... Марғилоннинг йўлига...

О й н и с а х о л а (*кўнгли ёришиб*). Шоир бўлиб кетибсизми?

Шокир ака. Ҳа энди, нима ҳам қилардик? Бекорчилик. (Пауза.) Ёшлигингда чинакам чиройли эдинг. Йўқ, йўқ, ҳозир ҳам яхшисан, чидаса бўлади. Ёшлигингда бошқача эдинг.

Ойниса хола. Қўйсангиз-чи! Дорингизни ичинг.

Шокир ака. Ке қўй-э, ўша дорингни! Сал қолган сени қўлдан чиқаришимга. Асад олифтадан совчи келгани эсингдами? Индамасам ўшанда тегиб кетадигансан, ўша қилтириққа!

Ойниса хола. Бошимга урармидим уни? Доим кўнглим сизда эди. Утиринг, чойингизни ичинг. Нон ёпганман.

Шокир ака. Йўқ, тегиб кетардинг! Аянг мелиса формасидагиларни ёмон кўрарди. Таги савдогар-да. Ҳа, майли. Ўшанда биринчи ва сўнгги марта амалимдан фойдаланганман. Қўлимни шундай Асад олифтанинг биқинига тираб, «ё Ойнисадан воз кечасан, ё биқинингдан дарча очиб қўяман», деганман. Қўрққанидан эртасигаёқ азонда қочворган Тошкентга қараб. (Кулади.) Отанг раҳматли Абдуллахўжа ака, «мана, ўғлим, ҳаммани рад қилдик, сизга буюрган экан», деганлар. Масалани мелисани қўли ҳал қилганидан хабарлари йўқ. Ўша Асад олифтани кўриб тураман. Катта одам бўлиб кетган. Академик. Мен билан жуда қуюқ сўрашади. Иссиқ нон ёпипсанми? Бу тандирни нони бўлакча. Қачон тура қолувдинг, хотин? Нега уйғотмадинг?

Ойниса хола. Узим эпполмайманми?

Шокир ака. Ҳар ҳолда зерикмасдинг-да.

Ойниса хола. Мана энди зерикмайман. Доим ёнимдасиз. Овқатни ўзингизга топшириб қўяман. Нима кўнглингиз тусаса қилаверасиз.

Шокир ака. Ҳа, шундан бошқа иш қолмади энди..

Ойниса хола. Ачиняпсизми?

Шокир ака. Нима десам бўлади? Ҳар ҳолда эркак киши ишлагани маъқул. Лекин ёшларнинг йўлини тўсиш ҳам яхшимас. Йўқ, ачинмайман пенсияга чиққанимга. Ошни вақтида очмасанг, ланж бўлиб қолади. Ҳамма нарсани ўз вақтида бўлгани маъқул. Ўзинг-чи ўзинг, хурсандмисан?

Ойниса хола. Бошим осмонда. Ишингиздан доим кўнглим нотинч эди. Сизга текканимдан бери. Кечалари ушланиб қолсангиз-ку, ўзимни қаёққа қўйишни билмасдим. Вой, тинчмиканлар? Вой, бирорта қароқчи пичоқлаб кетмадимикан, минг хил хаёл бошимда

ғувиллангани-ғувиллаган эди. Энди тинч бўламан.
Энди қўрқмайман.

Шокир ака. Э, менга нима қиларди? Битта, участковой мелиса бўлсам? Иннайкейин унча-мунчаси менга бас кела олармиди? Буни ўзинг биласан-ку яхши. Ё нотўғрими?

Ойниса хола. Дарров айнийсиз. Пенсияга чиққан одам тек ўтиради.

Шокир ака. Бўпти, бўпти. Собир қани?

Ойниса хола. У кетди. Ўртоғиникида иши бор экан.

Шокир ака. Азонлаб-а? Қеча нега бормабди мажлисга? Сўрадингми?

Ойниса хола. Сўраганим йўқ. Ўзи айтди. Аллақандай бир катта профессорнинг дарси бор экан. Ҳеч чиқолмабди. Хафамасмилар, дадам, дейди. Сендан данг ҳеч хафа бўлмайдилар, дедим.

Шокир ака. Тўғри қилибсан. Ўғлинг ўқишга қаттиқ берилиб кетди чамамда. Унга бир нарса ваъда қилувдим, бўлмай турипти.

Ойниса хола. Пат-патми?

Шокир ака. Ҳа. Озгина етмаяпти. Қеча эшитдинг-а, ўзинг. Отпуска пулимга қўшиб бир ойлик маош мукофот қиладиган бўлишди. Кейин Қисловодскийга беришган путёвкани ҳам бормайман десам, бўлмаса пулини олинг, дейишди. Кассир касал, бугун чиқиб қолса олиб келаман. Шунда ҳам бир эллик сўмча етмай турипти-да.

Ойниса хола. Дадаси, ўша пат-пат ўлгурни олиб бермасангиз нима қилади? Бир фалокат бошимизга тушиб юрмасин тагин.

Шокир ака. Нафасингни совуқ қилма. Нафсан-бирига гапинг тўғри. Шаҳардаги фалокатларнинг етмиш прасани шу мотоциклдан. Лекин нима қилай? Ўғлимиз ўнта эмас, битта. Сўзини қайтаргим келмайди. Майли, олиб берайлик. Қараб турасан, кўп миндирмайсан. Менга қара, ҳалиги, макентошим бор эди-ку, кулранг макентош. Бир мартами, икки мартами кийганман холос. Шунга ўраб бер.

Ойниса хола. Нима қиласиз?

Шокир ака. Йўл-йўлакай комисионний магазинга кириб кетаман. Олар дейман.

Ойниса хола. Уйдан нарса сотганни ёмон кўраман.

Шокир ака. Майли, ўраб бер. Барибир киймай-

ман. Иннайкейин... ҳалиги... нима эди... модниймас ҳозир.

Кулади ва ўрнидан туриб формасини кия бошлайди.

Олиб чиқ.

Ойниса хола ичкарига кириб, макентошни газетага ўраб чиқади.

Ойниса хола. Қачон қайтасиз? Гофуржон ака, яна аллакимлар сўрашган эди. Балки бугун чиқиб қолишар?

Шокир ака. Пенсионер ўртоқларингиз дегин? Қайдам? Ҳар ҳолда вақтлироқ қайтарман. Битта зарур ишим бор. Ҳов анави мевазорнинг муюлишидаги Ориф карвоннинг хотини бор-ку, шунга иштираф солган эдим. Эшигининг тагига қараб бўлмайди ахлатдан. Раҳматли Ориф акани ҳеч тоза кўйлакда кўрмасдим. Гап хотинида экан, шунақаям шалтоқ, ипирикчи бўладими одам? Кеча мактаб болалари тозалаб кетишибди. Иштирафни бекор қилиб қўяй. Овқат-повқатингга нарсаларинг бутми?

Ойниса хола. Ҳамма нарсам бор.

Шокир ака. Маладес, хотин. (*Хиргойи қилиб эшикка йўл олади.*) Қарғалар учса қарайлик, Марғилоннинг йўлига, Марғилоннинг йўлига...

Чиқиб кетади, ортидан Ойниса хола ҳавас билан қараб қолади.

Ойниса хола (*орқасидан*). Ҳой, дадаси, дорингизни ичдингизми?

Парда

ИККИНЧИ ҚУРИНИШ

Ҳовлили уй. Рем, Собир ҳовлининг ўртасидаги стол ёнида ўтиришибди. Ремнинг қўлида гитара. Стол устида битта коньяк, битта шампанское турибди.

Рем. Хўш, нима қилипти энди, бир кун институтга бормасак? Рўйхат қилишмаса, икки группани ҳамма лекцияларга қўшиб қўйишса? Бизнинг бор-йўқлигимизни ким билиб ўтирибди?

Собир. Раҳим Азизовнинг лекциясини эшитиш керак эди.

Р е м. Менинг жонимга тегди шу лекциялар! Тезроқ практикага жўнатишса ҳам майли эди. Уйнаб келардик.

С о б и р. Раҳим Азизовнинг лекциясини эшитиш керак эди-да. У доям бир янгилик кўтариб келади лекцияга.

Р е м. Қўй ўша Азизовингни — демагог! Бир нарсага ёпишиб олса қайтараверади, қайтараверади!.. Бундай йиғиштириб келсанг, лекцияларидан ярим қоғозлик ҳам фикр чиқмайди. Ҳаммаси қуруқ гап.

С о б и р. Йўқ. Қўшилмайман сенга. Тарих ўзи нима? Гап.. «Осиё халқлари орасида Искандар Зулқарнайн номи билан машҳур бўлган қадимий Греция ҳукмдори Александр Македонский...» Гап оғзидан шундай қуйилиб чиқади. Мен унинг бир минут тўхтаганини ё гапидан адашганини билмайман.

Р е м. Бўлди, ўша Азизовингни гапираверма. Бўлди қил.

Қўлидаги гитараниг черга бошлайди.

Бугун, аммо институтга бормай, зўр иш қилдик. Роса ичгим келувди. Қаёққа йўқолди Фарҳод?

С о б и р. Ошхонада бир бало қияпти.

Р е м. Қани, қуй. Битта ичайлик.

С о б и р. Нима ичасан?

Р е м. Ижозатингиз билан: сер, бир рюмка арманьяк. Ичимликлар ичидаги чин ичимликдан.

С о б и р. Марҳамат, сер. *(Ичишади.)*

Р е м. Гуляларни ҳам чақирсак бўлар экан-а? Уйда ҳеч ким йўқ экан. У келарди.

С о б и р. Пешинда келиб қолиши мумкин.

Р е м. Эҳ-ҳа... Пешингача ҳали қанча бор! Аммо, лекин Гуля ёмон танца тушар экан... Кеча кўрдингми, шундай ёпишиб олипти! Оёғи оёғимда, қўли қўлимда, иннайкейин ҳалиги бюстлари шундай кўкрагимда... Эҳ, маза қилдим. Тузуккина ичдик ҳам шекилли?

С о б и р. Сен кўп ичдинг.

Р е м. Бир тортиб қолди-да. Мамашка билди. Яхшиям дадам йўқ эканлар уйга келганимда. Уришмасдилар. Мени студентлари деб ўйлаб, алькаголниг киши организмга зарари ҳақида лекция ўқишга тушиб кетардилар. Биласанми, бобойнинг қизиқ одати бор. У ҳеч қўл кўтармайди, уришмайди, сўкинмайди. Унга тема бўлса бас. Лекцияга тушиб кетади. Тўхтатиш қийин. Мана шуниси даҳшат. «Хотин, сиз бугун ножўя ҳара-

кат қилдингиз. Дастурхонга мендан олдин ўтирдингиз. Мени бу албатта хижолат қилмайди. Лекин, ёшлар, яъни болаларимиз истиқомат қилиб турган уйда оила бошлиғини кутмасдан дастурхонга ўтириш маданиятдан эмас. Наинки бу маданиятсизлик, ёшларнинг, яъни болаларимизнинг тарбиясини бузмоқ демакдир. Менга бўлган муносабатингизга келганда, мен кўпдан бери биламан, севгингиз шами аллақачонлар, аниқроғи кенжатоимиз Саидахон туғилиши билан сўнган. Шамнинг аччиқ тутунигина баъзи-баъзида димоғимни қитиқлайди. Бутун меҳр-муҳаббатингизни мендан юлиб олиб, болаларга қаратгансиз. Аслида бу ёмон эмас. Аммо...»

Рем кулиб юборади.

Қалай, ўхшатдимми?

С о б и р (*у ҳам кулади*). Дадангни ўзи бўлиб кетдинг, қойил!

Р е м. Қуй яна. Фарҳод қани-а?

Собир қуяди, иккови яна ичишади.

С о б и р. Мен ҳозир топиб келаман уни. Бир нарса чайнаб олсак бўларди.

Р е м. Машинада «Баржом» бор, олиб кел йўл-йўлаккай.

С о б и р. Айтгандек, машина эшикларини қулфлаганмисан?

Р е м. Ҳа. Ма, калит. Яна бир текшириб кўр. Қўлим келиб қолди-а, анча?

С о б и р. Бўлмасам-чи!!! Бир ҳафтадан кейин бемалол ҳайдайверасан.

Кетади. Рем яна битта рюмка қуйиб ичади, қуйлай бошлайди.

Р е м. Гитара, гитара, гитара!
Сен қуйла, мен эса жўр бўлай!
Муҳаббат боғида сайр қилиб,
Сен билан шод бўлай, маст бўлай.

Гитара, гитара, гитара!
Торларинг мунча ҳам жарангдор?
Бормикан муҳаббат боғида
Биз суйган, биз кутган гўзал ёр?

Гитара, гитара, гитара!
Қани у гўзал ёр, вафодор?
Гўзал ёр ўзга куй шайдоси,
Биз бунда унга зор, унга зор.

Лаган кўтарган Фарҳод пайдо бўлади.

Р е м. Қаёққа йўқолиб кетдинг?

Лагани кўриб.

Уҳ-ҳў, манави зўр закуска бўлибди!

Еябошлайди.

Боплабсан.

Ф а р ҳ о д. Собир қани?

Р е м. Сени қидириб кетди.

Ичкаридан Собир чиқади. Қўлида қўшотар милтиқ. У ўртоқларини нишонга олиб, қичқиради.

С о б и р. Руки вверх! Ахтунг!

Ф а р ҳ о д. Эй, эй! Ҳазиллашма! Уқи бор!

С о б и р Ҳазилингни қўй. Деворда осиглиқ турган милтиқда ҳам ўқ бўладими? (Яна нишонга олади.) Бир, икки...

Ф а р ҳ о д (туриб унинг олдига боради, милтиқни тортиб олади). Ишонмайсанми-а? Ростдан ўқи бор. Мана!

У тиззасига бир уриб, милтиқнинг стволини қайиради, қўндоғидаги магазиндан золдирдек ўқни олиб кўрсатади.

Дадам ўқлаб кетганича турибди. Ун йил бўлди.

Р е м. Занглаб кетгандир. Қани?

Рем милтиқни олиб кўра бошлайди.

Зўр милтиқ экан. Вин... Винчестер... 1928 йил. Эҳ-ҳа, биздан уч баравар катта экан.

Ф а р ҳ о д. Дадамга ишхонасидан совға қилишган.

С о б и р. Даданг овчимиди?

Ф а р ҳ о д. Овчимас-ку, лекин овга чиқиб турарди.

Р е м. Ҳеч отганмисан?

Ф а р ҳ о д. Отганман. Икки марта. Мени Сирдарёга, каклик овига олиб боришган эди. Дадамнинг ўртоғида яхши овчи ит бор эди. Ҳалиги ит ўтларни тимирскилаб

вовуларди. «Парр» этиб шунда какликлар ўт ичидан учиб чиқарди. Дадам билан ўртоқлари отишарди. Мен ҳам битта каклик отганман. Милтиқнинг ўқи борлигини яқинда билиб қолдим. Мих қайилиб, гилам тушиб кетди. Шунда милтиқни артмоқчи бўлсам, кўриб қолдим. Бу сочма ўқ экан. Бунақа ўқ билан тўнғиз, кийик овлашади.

Рем. Йигитлар, отиб кўрмаймизми, а?

Фарҳод. Шаҳарда мумкин эмас отиш.

Рем. Қим билиб ўтирибди? Битта «пақ» этади холос.

Собир. Мен қарши эмасман. Лекин ким отади? Ўқ битта. Шунақами, Фарҳод? Бошқа ўқ йўқми?

Фарҳод. Битта шу. Шуям дадамнинг эсларидан чиқиб қолган бўлиши мумкин. Бўлмаса улар ҳеч милтиқни ўқ билан қўймасдилар.

Рем. Чек ташлаймиз! Омади келган отади. Нима дедиларинг?

Чўнтагидан чақа пул чиқаради.

Собир. Бўпти!

Рем. Орёл? Решка?

Собир. Решка, ташла!

Рем тангани отади.

Рем (*севиниб*). Орёл! Мен ютдим.

Собир. Энди Фарҳод билан.

Рем. Ўйнайсанми?

Фарҳод. Майли, бошла.

Рем (*тангани кўрсатиб*). Қаёғи?

Фарҳод. Решка.

Рем тангани ташлайди.

Рем. Яна орёл! Қойилман, мулла Рамзиддин! Қани, милтиқни олинглар буёққа!

Фарҳод. Фақат осмонга отасан, хўпми?

Рем. Қаёққа десанг, шу ёққа отаман. Қани, ўқини солдингми?

Фарҳод. Ҳозир.

У милтиқни ўқлай бошлайди.

Рем. Бутилкани пойлаб отсам-чи? Собир, нима дейсан?

Собир. Ўзи ҳеч отганмисан?

Рем. Биринчи марта милтиқ отишим.

Фарҳод. Елкангга маҳкам тирайсан қўндоғини. Бўлмаса силтаб ташлайди.

Рем. Буни биламан. Минг марта кўрганман кинода. Ия! Девордаги мусичани пойласам-чи?!

Фарҳод. Осмонга от деяпман-ку, Рем! Қўшнилар эшитса жанжал бўлади.

Собир. Қизиқсан-а, деворга отди нима-ю, осмонга отди нима?! (Рем секин стол устига чиқади.)

Рем. Жим! Жим! Пойлаяпман. Енгил десам, оғир бўлар экан милтиқ. Қўлим титраб кетяпти. Тур, тур жойингда, жонивор. Қўлим титраб кетяпти. Қимирлама. Яхши. Мана шундай тур. Қўкрагини нишонга оляпман. Шундай юрагини...

Ўқ овози жаранглайди, Ремнинг қўлидан милтиқ тушиб кетади, девор орқасида кимнингдир инграгани ва бўғилиб: «Ёрдам! Ёрдам беринглар!» дегани эшитилади.

Аёл овози. Эрталабдан ичипти, бетамиз. Буёққа! Буёққа келинглар!

Овоз. Нима гап? Нима бўлди?

Овоз. Тинчликми ўзи?

Аёлнинг овози. Манави киши ўлиб ётибди! Буёққа келинглар!

Тапир-тупир оёқ товушлари.

Овоз. «Тез ёрдам»ни чақириш керак!

Овоз. Сув ичириш керак! Сув!

Икки-уч киши ярадор одамни кўтариб ҳовлига киришади.

1-киши (ярадорнинг кўкрагига қулогини қўйиб). Нафас оляпти чамамда. Йўқ, нафас олмаяпти.

2-киши. Лабига ойна тутиш керак. Шунда дарров билинади ўлик-тириклиги...

Аёл киши. Менда ойна бор. Шу бўладими?

1-киши. Бўлади, раҳмат! Нима бўлипти ўзи?

Аёл киши. Қим билади?! Мен ишдан келаётувдим. Тунги сменада ишлайман. Келаётсам тротуар устида ётибди, қўндаланг тушиб. Аввал маст деб ўйладим, айланиб ўтаётганимда қонга қўзим тушди. Эсхонам чиқиб кетди. Маст одам йиқилса, мунча қон оқмайди. Машина уриб юборган бўлса керак. Машинадан жуда кўрқаман. Кўчани кесиб ўтиш керак бўлса, юрагим ўйнаб кетаверади. Биров ўтқазиб қўймагунча ўтмайман!

2-киши. Нафас оляптими?

1-киши. Йўққа ўхшайди. Ойна қуп-қуруқ.

Аёл киши. Туппа-тузук одам экан. Нима бўлган экан-а? Машина уриб юборган бўлса, нега машина кўринмайди? Шофёри ҳам йўқ?

2-киши. Баъзи шофёрлар фашистан ҳам баттар, урадио қочади. Бунга машина урганга ўхшамайди. Фақат чаккасидан қон оқяпти. Шундайми?

1-киши. Ҳа, ўнг чеккасидан. Рўмолчангизни беринг. Меники бутунлай қон бўлиб кетди. Йўқ, ойна қуп-қуруқ. «Тез ёрдам» тезроқ келса бўларди.

Аёл киши. «Тез ёрдам» одам ўлиб, кўмиб бўлганидан кейин келади. «Тез ёрдамни» ўйласа, касал бўлгиси келмайди одамнинг! Биринчи кўришим бунақасини. Буёққа.

Санитарлар билан врач кириб келади.

Врач. Нима бўлипти ўзи?

1-киши. Ҳеч ким билмайди. Манави опамлар тротуарда ётганини кўриб қолибдилар.

Аёл киши. Чалқанча тушиб ётибди. Мен ишдан келаётувдим. Тунги сменада ишлайман. Аввал маст, деб ўйладим...

Врач. Жим, тўхтанг!

Ярадорга қулоқ солади, пульсини ўлчади. Ховлига Шокир ака Султонов кириб келади.

Шокир ака. Нима бўлибди?

1-киши. Ким билади дейсиз? Тротуарда ётган экан. Чаккаси қон.

Аёл Султоновнинг олдига келади.

Аёл киши. Мен кўриб қолдим, буларни чақирдим. Биласизми, ишдан келаётган эдим. Тунги сменада ишлайман. Тротуарда секин келаётсам, кўндаланг тушиб ётибди шу ҳовлининг қаршисида. Аввал маст, деб ўйладим. Айланиб ўтаётсам, чаккаси қон! Машина уриб юборган бўлса керак.

Врач. Жим, ўртоқлар! Эшитмаяпман.

Ярадорни кўришда давом этади. Кейин санитарларга буюради.

Машинага олиб чиқинглар. Тез!

Санитарлар ярадорни носилкага солиб кўтариб чиқиб кетишади. Врач нималарнидир ёза бошлайди. Шокир ака стол устида пиёла билан бостириб қўйилган хатни олиб ўқиб, яна жойига қўяди.

Бу қайси кўча?

Шокир ака. Мевазор кўчаси. Уй номери қирқ тўққиз.

Врач (уни кўриб). Сиз ким бўласиз, ўртоқ капитан?

Шокир ака (честь бериб). Участковой Султонов.

Врач. Ўртоқ Султонов!

Шокир ака. Эшитаман.

Врач. Ярадорни учинчи касалхонага олиб борамиз. Дарҳол милицияга хабар қилиш керак.

Шокир ака. У тирикми? Нима бўлипти ўзи?

Врач. Ҳозирча тирик. Лекин аҳволи жуда оғир.

Аёл киши. Нима бўлипти ўзи?

Врач. Ҳар ҳолда машина уриб юборган эмас. Нима бўлганини билмайман. Операция кўрсатади.

Врач шошиб чиқиб кетади, Қумри опа киради.

Қумри опа. Тинчликми? Уйда ҳеч ким йўқ эди-ку? Нима қилиб турибсизлар? Вой, нега ҳаммаёқ қон? Уғлим? Войдод! Уғлим! Фарҳод! Унга нима бўлди?

Шокир ака. Ўзингизни босинг, Қумрихон! Уғлингизга ҳеч нарса қилгани йўқ. Бу бегона одамнинг қони.

Қумри опа. Бегона одамнинг қони?

Шокир ака. Ҳа, бегона одамнинг қони, ўғлингизни танийман-ку. Бу бегона одам. Кўчадан олиб киришибди. Манави синглим кўрибдилар.

Аёл киши. Ҳа, мен кўрдим. У қирқларга борган киши. Ишдан келаётувдим. Тунги сменада ишлайман. Бундай қарасам, тротуарда чалқанча тушиб ётибди. Аввал маст деб ўйладим. Куппа-кундузи ичибди-я, бетамиз, деб, айланиб ўтаётсам, чаккаси жиққа қон! Қўриб кетдим. Қичқирдим.

2-киши. Кейин биз келдик. Ҳовлингизга олиб кириб ёрдам берган бўлдик. Хўп, хайр сизларга. Ишқилиб, ўлмасин.

Шокир ака. Тўхтанг. Ҳар эҳтимолга қарши ёзиб олай сизларни. (Еза бошлайди.) Сизнинг исм-шарифингиз нима?

2-киши. Шундан чўчиб турувдим ўзи. Ёрдам беришга ёрдам берасану кейин сени гувоҳ сифатида сургашгани-сургашган. Ҳай майли, ёзинг. Отим Нозим. Фамилиям Эргашев. Геологоразведкада ишлайман. Навоий кўчаси, қирқ олти. Кетсам бўладими! Шошиб турибман.

Ш о к и р а к а. Раҳмат. (2-киши кетади.) Сиз-чи, синглим, сиз кимсиз?

А ё л к и ш и. Менинг исмим Шарофат. Шарофат Қомилова. Нон-булочка комбинатида ишлайман. Уй адресимни ҳам айтайми?

Ш о к и р а к а. Яхши бўларди.

А ё л к и ш и. Муқимий кўчаси, ўн икки. Худди шунақа ҳовлим бор. Қўқ дарвозали уй. Топиш жуда осон.

Ш о к и р а к а. Раҳмат. Нима дея оласиз яна, ўртоқ...

А ё л к и ш и. Қомилова.

Ш о к и р а к а. Ҳа, Қомилова.

А ё л к и ш и. Нима дердим? Ишдан келаётувдим. Тунги сменада ишлайман. Қелаётсам...

Ш о к и р а к а. Йўқ, йўқ, қўшимча гапингиз борми?

А ё л к и ш и. Қўшимчами? Қўшимча йўқ.

Ш о к и р а к а. Бўлмаса раҳмат.

А ё л к и ш и. Кетаверайми?

Ш о к и р а к а. Марҳамат, синглим. Керак бўлса чақирришади.

А ё л к и ш и. Мен тоқ кунлари биринчи сменада, жуфт кунлари тунги сменада ишлайман.

Ш о к и р а к а. Раҳмат, раҳмат. (Аёл кетади.) Сиз-чи?

1-к и ш и. Қодиров Барот. Мен командировкага келганман. Самарқандданман асли. Қенап заводида ишлайман. Инженер. Кечирасиз, мана бу сумка ўша беморники.

Ш о к и р а к а. Раҳмат. Бўшсиз, ўртоқ Қодиров.

1-к и ш и. Хайр. Омон бўлинглар.

Кетади.

Ш о к и р а к а. Чўчиб кетдингиз-а, Қумрихон?

Қ у м р и о п а. Чўчиш ҳам гапми?! Шу маҳалда ўқишдан келиши керак-да ўғлим.

Ш о к и р а к а. Уғлингиз бугун келмайди.

Қ у м р и о п а. Нега? Нима бўлди унга?

Ш о к и р а к а. Унга ҳеч нарса бўлгани йўқ. Мана, ўқинг.

Шокир ака стол устида ётган хатни унга узатади.

Уғлингизни хатими шу?

Қ у м р и о п а. Ҳа.

Ш о к и р а к а. Боя кирганимда кўрувдим.

Қумри опа (хатни ўқиб). Сирдарёда нима бор экан?

Шокир ака. Ёш. Ўйнагани кетгандир. Балки иши бордир? Анави бечорага қийин бўлди. Ишқилиб омон қолсин-да.

Қумри опа. Нима бўлибди ўзи?

Шокир ака. Қайдам. Ишхонадан келаётсам, эшигингизнинг тагида «Тез ёрдам» турибди. Хавотир олиб кирдим. Нима бўлганини билмайман. Дўхтир машина урмаган дейди. Машина урмаса, нега чаккаси қон? Худди биров бигиз санчиб олгандай. Биров билан уришган десанг, кийим-бошидан уришадиган одамга ўхшамайди. Ишқилиб ўлмасин. Хўп, мен ҳам кетдим. Хабар беришим керак катталарга.

Қумри опа. Чой ичиб кетсангиз бўларди, Шокир ака?

Шокир ака. Йўқ. Чой татирмиди ҳозир?

Кета бошлайди.

Айтгандай, Қумрихон! Қўча эшикни қулфлаб юринг. Қумри опа. Қулф эди. Калити фақат менда-ю, Фарҳодда бор. Фарҳоддан кейин ишга кетганман. Ўзим қулфлаганман.

Шокир ака. Қулф бўлса, булар қандай киришди? Хўп, хайр.

Кетади. Қумри опа ўйланиб қолади.

Парда

УЧИНЧИ ҚҰРИНИШ

Профессор Тўлагановларнинг уйи. Катта меҳмонхонада Рем, Фарҳод, Собир хомуш ўтиришибди. Барчин опа асабий ҳолда телефон қияпти.

Барчин опа. Алло! Институтми бу? Нега трубкани олмайсизлар-а? Телефонни тешвордим-ку телефон қилавериб? Қимсиз! Ҳа, Фарида. Қаёқларда юрибсиз, синглим? Приёмний секретарь деган ўтиради-да, жойида. Нима?! Тўлагановаман!!! Тоҳир Саидович қаердалар? Мажлис ўтқазяптилар? (Ремга.) Мажлис ўтқазяптилар экан, даданг. Мажлиси ордона қолсин.

Рем. Чақириб берсин, айтинг.

Барчин опа. Ҳой, Фаридахон, синглим. Айтинг, бирпас мажлисларини тўхтатиб турсинлар, телефонга

келсинлар. Киrolмайман? Вой, нега киrolмас экансиз энди? Киринг, қулоқларига айтинг уйдан телефон қилишяпти деб. Қутиб тураман. (Ремга.) Киrolмайман, дейди. Катта-катта олимлар ўтирибди, дейди. Олимларам одам. Киринг, дедим. Уҳ, болам-эй!.. Нима қилиб қўйдинг-а! Ишқилиб ўлмаган бўлсин. Улиб қолса борми, нақ балога қоламиз. Қимирлавогувдимиз?

Рем. Билмайман. Мен кўрганим йўқ, Фарҳод чиқиб қараб келувди.

Фарҳод. Улганини билмайман. Қимирламай ётувди тротуарда.

Барчин опа. Ётмай ўлсин. Болам, болам-эй, ўша милтиқ ўлгурни қўлингга олиб нима қилардинг? Жуда отгинг келса, осмон-посмонга отмайсанми? Одамга отасанми?

Рем. Эсингиз жойидами, ойи? Жўрттага отибманми одамга? Деворни пойлаб отувдим. Ўқ деворни тешиб ўтиб одамга тегди. Девор орқасида одам кетаётганини қаердан билай?

Барчин опа. У дайди одамам сан отаётганингда нима қилар экан девор орқасида?

Фарҳод. Девор орқаси йўл.

Барчин опа. Фарҳоджон! Сизларам шу милтиқ ўлгурни уйда сақлаб нима қилардиларинг? Комиссионний-помиссионнийга берворсаларинг бўлмасмиди?! Милтиқли уйда доим фалокат бўлади. Осиглиқ турган милтиқ албатта отилади, дейдилар амакингиз. Ана, айтмовдимми, дейдилар ҳозир келиб. Гап топилди у кишига. Улмаган мани жоним. Алло! Алло, Фарихдахон! Мунча узоқ йўқ бўлиб кетдингиз? Келяптилар! Ҳа, яхши. Тоҳир ака? Вой, Тоҳир ака! Дарров уйга келинг. Нега иложи бўлмасакан энди?! Оёғингизни қўлингизга олиб келинг! Ўғлингиз милтиқ отиб қўйибди! Йўқ, йўқ, одам отиб қўйибди! Дарров келинг!

Трубкини қўяди.

Рем. Нима дедилар?

Барчин опа. Нима дерди? Ҳозир келади. Уф! Вой жоним...

Ҳаммалари жим бўлиб қолишади. Худди Ремга ўхшаб эркакча кийинган Саида, Ремнинг синглиси келади, ҳеч ким унга эътибор бермайди.

Саида. Салом. Ҳа, мум тишлаб олганмисизлар ҳамманг? Ойи? Рем?

Барчин опа. Нега воҳлик келдинг?

Саида. Нега воҳлик бўлар экан? Дарс тугади. Нима бўлди ўзи, ойи? Яна Ремми?

Барчин опа. Ишинг бўлмасин сени! Бор, чойингни ич.

Саида елкасини қоқиб, ичкарига кетаётганда тўхтади.

Саида. Рем! Менинг английский купальнигим қани?

Рем. Сенинг купальнигингни мен қаердан билай?

Саида. Ўзингни гўлликка солма. Эрталаб қидириб тополмадим. Агар яна Гуля-пулянга совға қилган бўлсанг, юзини юмдалаб оламан!

Барчин опа. Аканг билан шунақа гаплашасанми, аҳмоқ! Рамз ака де! Ремга бало борми?

Саида индамай ичкарига кириб кетади.

Фарҳод (*Собирга*). Уйга бориб келсаммикан?

Собир. Нега?

Фарҳод. Нима бўлганини билардим. Балки тирикдир? Балки ўқ шундай чаккасини шилиб ўтиб кетгандир!

Рем. Ҳеч қаёққа бормайсан! Дадам келмагунча шурдан қимирламаймиз!

Барчин опа. Қаёққа бормоқчисанлар?

Рем. Ҳеч қаёққа.

Барчин опа. Қимирлаб кўринглар, бошларингда ёнғоқ чақаман ҳаммангни! Собир, сиз буларни ичида эслисиз, сиз қайтарсангиз бўлмасмиди буларни шу фалокатдан? Милтиқ ўлгурни нималигини сиз яхши биласиз, отангиз мелиса!..

Рем (*киноя билан*). Милтиқни олиб чиққан шу-ку! Қаёқдан кўра қолдинг-а ўзинг ҳам?

Собир. Шундай деворда гиламнинг устида осиллиқ турган экан-да...

Барчин опа. Шундоғ олдишу ўғлимни қўлига тутқаздиз, ма, от, деб.

Собир. Йўқ. Ўзи қўлимдан тортиб олди, мен отмоқчи эмасдим.

Рем. Ҳа, отмоқчи эмас эдинг-а? Отмоқчи эмас эдинг! Шундай менга ўхталиб отмоқчи бўлдинг-ку!

Барчин опа. Вой, ҳали ўғлимни отмоқчимидийиз бошқа одам қолиб? Бу қандоқ кўргилик, бу қандоқ кўргилик?!

С о б и р. Отмоқчи эмас эдим. Ёлгон гапирмасанг-чи! Ҳазиллашувдим холос. Уқи борлигини қардан билай?

Б а р ч и н о п а. Уқи йўқ милтиқниям ўқи бўлади, мен сизга айтсам! Одамга ўқталмай, дарахт-парахтга ўқталганингизда, буям қарғага ўқталмасди. Қарға ўлгурам пирр этган кетган. Уқ бир нарсага тегиши керак, одамга теккан. Вой, жоним, нима қилиб қўйдиларинг-а, нима қиб қўйдиларинг? Кела қолсаларам бўларди у кишиям энди одамни қийнамай?! Ана келдилар!

Хонага Т ў л а г а н о в ҳовлиқиб киради.

Т ў л а г а н о в. Нима гап? Яна нима бўлди? Яна сизнинг қилиқларингизми, Рамзиддин? Уғлим? Ҳеч тўғри юрасизми ўзи ё йўқми? Хўш, нима гап?

Б а р ч и н о п а (*ўғлига*). Айтиб бер бир чеккадан. Узингни босиб гапир. Даданг тушунсинлар.

Т ў л а г а н о в. Гапир. Нима бўлди?

Р е м. Фарҳодларникида ўтирувдик.

Т ў л а г а н о в. Қачон?

Р е м. Боя. Эрталаб.

Т ў л а г а н о в. Боями, эрталабми? Аниқ гапир.

Р е м. Соат ўн бир, ўн иккиларда.

Т ў л а г а н о в. Институтга бормай-а?

Р е м. Бўш пара эди.

Т ў л а г а н о в. Хўш?

Р е м. Билсак, милтиқ бор экан. Ов милтиқ.

Т ў л а г а н о в. Хўш?

Р е м. Билсак, ўқи бор экан ичида. Битта ўқ. Девордаги қарғани пойлаб отувдим, қарғага тегмай, деворни тешиб кўчада ўтиб кетаётган одамга текканга ўхшайди.

Т ў л а г а н о в. Текканга ўхшайдими, текканми?

Р е м. Теккан. Фарҳод чиқиб кўрди.

Т ў л а г а н о в (*Фарҳодга*). Тўғрими?

Ф а р ҳ о д. Тўғри. Чиқиб қараганимда, чаккаси қон бўлиб ётувди тротуарда.

Т ў л а г а н о в. Ўлган, ўлмаганини билмайсанлар?

Р е м. Йўқ. Унинг инграб йиқилганини кўришимиз билан буёққа югурдик...

Т ў л а г а н о в. Ёрдам ҳам бермадиларинг унга! «Тез ёрдам»га ҳам хабар қилмадиларинг?

Р е м. Йўқ. Қўрқиб кетдик. Дада... энди нима бўлади?

Т ў л а г а н о в. Дард бўлади! Ярамаслар! Итдан тарқаганлар! Хулиганлар! Бандитлар!

Тўлаганов зарда билан хонанинг у бошидан бу бошига юра бошлайди.

Уқ чаккасига теккан бўлса, у оғир ярадор. Улиши мумкин. Балки сенлар қочиб кетаётганларингда у ўлгандир! Қандай даҳшат! Қандай разолат! Қандай кунларга қолди бошимиз, хотин?!

Барчин опа кўзига ёш олади.

Сен кимга ўхшадинг ўзи, итвачча?

Ремнинг қулоғини чўзади, у ҳам кўзига ёш олади.

Рем. Энди қилмайман, дада!..

Барчин опа. Энди қилмайди, дадаси... Раҳм қилинг!..

Тўлаганов. Раҳм қилинг?! Шу нонкўр, шу текинхўрга-я! Одам бўлмади у, дардисар бўлди! Болали уй бозор, боласиз уй мозор!.. Йўқ! Мен бунга мутлақо қўшилмайман. Аксинча болали уй мозор. Сен мени ажалимдан беш кун бурун мозорга тиқасан, ярамас! Аммо билиб қўй! Мен энди сени ҳимоя қилмайман. Шунча ёрдам қилганим, ҳимоя қилганим етар! Институтга киролмадинг, шогирдларимга раҳмат, илтимосимни рад қилишмади, сени қабул қилишди. Биринчи семестрда йиқилдинг, яна илтимос қилдим, баҳоларингни тузатиб беришди. Ресторанда тўполон қилиб, милицияга тушдинг. Бир йилга кесишмоқчи эди, олиб қолдим. Маст бўлиб хушёрхонага тушдинг, яна шогирдларимга раҳмат, ўзлари сени, пиянистани уйга олиб келиб қўйишди. Энди сени ўн йилга кесишса ҳам розиман. Мени, отангинг қадрини қамоқхонада бил энди.

Барчин опа. Ўзиззи қийнаманг, Тоҳир ака, давленингиз ошиб кетади яна.

Тўлаганов. Қийналиб бўлдим! Бундан катта қийинчилик бўлмаса керак ҳаётимда.

Барчин опа. Бўлмайди! Бўлмайди бундан кейин. Ўзиззи босинг.

Тўлаганов. Қилгуликни қилиб қўйиб энди ўзингизни босинг дейсизми, Барчин?! Сиз, сиз айбдорсиз ҳаммасига! Бу сизнинг тарбиянгиз! Болани ёшлигидан пулга, кайф-сафога сиз ўргатдингиз. Нима деса шуни қилиб бердингиз. Велосипедми муштдай болага? Марҳамат. Сал йўталса, курортми? Марҳамат. Уй ўғлингиз билан қизингизнинг кийимларига тўлиб кетди. Китоб

қўйгани жой йўқ. Машинами? Марҳамат. Эшик тагига «Волга» келиб турибди.

Барчин опа. Машинани ўзиз обертди-ку?

Тўлаганов. Мен олиб бердим. Тўғри. Лекин сизнинг қулоқ-миями еб юборган гапларингиздан кейин. (Пауза.) Мана оқибат. Профессор Тўлагановнинг ўғли одам ўлдирибди. Қандай даҳшат! Қандай даҳшат!!!

Рем. Балки ўлмагандир, дада?

Тўлаганов. Овозингни ўчир, аблаҳ!

Графиндан сув қўйиб ичади.

Шаҳар раҳбарларига ҳам ҳайронман. Нега уйга қурол-яроғ сақлашга рухсат беришади? Фарҳоджон, ўғлим, нима зарурати бор эди сизга милтиқ сақлашнинг! Тагин уни бир бебаҳо жиҳоз сифатида гиламга осиб қўйибсизлар?

Фарҳод. Дадамдан қолган эсдалик эди...

Тўлаганов. Эсдалик яхши гап. Лекин уни... масалан музейда, агар у қадимий, фан учун аҳамиятли бир нарса бўлса сақлаш мумкин. Ёки милицияда... Одамларга бизда ҳаддан зиёд эркинлик бериб юборилган. Қайси кун тўйда эшитиб қолдим бир машҳур кинорежиссёрнинг уйида олтига милтиқ бор эмиш. Тавба, биттамас, олтига. Хўш, олтиталови отилиб кетса нима бўлади? Битта одам эмас, олти киши ҳалок бўлиши мумкин! (Ремга.) Буёққа келаётганларингни биров кўрди-ми?

Рем. Билмадим. Йўқ, назаримда ҳеч ким кўрмади.

Тўлаганов. Милтиқ қани? Уша ерга ташлаб келдиларингми?!

Рем. Йўқ. Ўзимиз билан олиб келдик. Машинада.

Тўлаганов. Битта ақлли иш қилибсанлар.

У чўнтақларини титкилай бошлайди.

Барчин опа. Шогирдларингизга телефон қилсангиз бўлармиди?

Тўлаганов. Бошқа иложимиз қанча? Телефон кнжкамни қидирипман-ку!..

Рем дадасини қучоқлайди.

Рем. Дадажон!..

Тўлаганов. Билиб қуй. Бу охиригиси.

Рем. Яшасин ўзимнинг дадам!

Тўлаганов. Халақит берма!

Барчин опа. Халақит берма! Яхшиси, юрларинг, бир пиёладан чой ичиб олларинг! Рангларингда ранг қолмабди ҳаммангням!..

Тўлаганов. Тўхтанглар! Ҳозироқ боққа жўнанглар. Эшитяпсанларми? Боққа бориб, қимир этмай ўтирасанлар. Бир кунми, икки кунми — керагича! Милтиқни ўша ерга яшириб қўйларинг. Ҳеч кимни киритмайсанлар, ҳеч кимга телефон қилмайсанлар. Рамз! Эшитяпсанми?

Рем. Ҳа, дада.

Тўлаганов. Овқат-повқатни... ойинг олиб бориб туради. Телефон трубкасини ҳам кўтармаларинг. Тинмай жингиллай берсагина кўтарасизлар. Мен телефон қилган бўламан шунда. Келишдикми?

Рем. Келишдик, дада.

Тўлаганов. Жўналаринг энди.

Ҳамма кетади. Тўлаганов телефон қила бошлайди. Ҳеч кимни тополмайди. Хонага Саида киради. Орқасини дадасига ўгириб ниманидир шкафлардан қидира бошлайди.

Тўлаганов (*уни Рамз деб ўйлаб*). Рамз, тарақлатма, секин. Рамз деяпман.

Саида. Рем нариги хонада.

Тўлаганов. Ҳа, сенмисан! Бир-бирингни ажратиб бўлмайди-я! Қизларга ўхшаб кийинсанг бўлмайдими?

Саида. Ўғлингиз ўзи ўғил болаларга ўхшаб кийинса бўлмайдими? Сочи белига тушай деб қолибди.

Тўлаганов. Нима тўполон қиляпсан?

Саида. Тўполон қилаётганим йўқ, купальнигимни қидиряпман.

Тўлаганов. Акангни портфелида купальнигинг нима қилади.

Ниҳоят трубкани кимдир олади.

Саломалайкум? Яхшимисиз? Бақувватмисиз? Ҳа, Ражаб Рустамович, бу мен. Танидингиз-а овозимдан? Раҳмат, раҳмат. Устозингизни унутмабсиз. Ишларингиз? Саломатлик? Бола-чақа? Келинпошша яхши юрибдиларми? Дуруст. Ҳурсандман. Йўқ, йўқ, ҳаммаси жойида. Бир кичкина маслаҳатингиз керак эди. (*Кулади.*) Сиз, Ражаб Рустамович, ана шундай устозга маслаҳат берадиган шогирдсиз. Йўқ, йўқ, овора бўлманг! Мен ўзим бораман. Раҳмат, катта раҳмат!

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

ТҮРТҮНЧИ ҚҮРИНИШ

Султоповлар уйи. Кечқурун. Сўри тагида Ойниса хола хомуш ҳолда идиш-товоқ артиб ўтирибди. Ичкари хонадан Шокир ака тушади.

Шокир ака. Бўлди энди! Мунча диққат бўлма-санг?! Ёш бола эмас, яна ўртоқлари билан уёқ-буёқда ўтиргандир-да. Қелиб қолади.

Ойниса хола. Ҳеч бунақа кеч қолмасди.

Шокир ака. Ўзингни алдама. Институтга кирганидан бери шу аҳвол. Баъзан ҳафталаб кўрмайман ўглингни.

Ойниса хола. Менинг ўғлим бўлса, сизнинг ҳам ўглинғиз. Қўчадан олиб келганим йўқ.

Шокир ака. Бир нарса деяпманми? Менинг ҳам ўғлим. Лекин институтга кирганидан бери ўзгариб қолди.

Пауза

Ё катта бўлганини аломатимикан бу-а, хотин? Ундай деса, унинг ёшида қоронғи тушиши билан уйга югурардим мен, дадам уришмасин деб. Сени-ку, шомдан кейин кўриб бўлмасди. Сени ҳам уришармиди даданг? Ада дермидинг, дада дермидинг?

Ойниса хола. Ада. Адам мени яхши кўрардилар. Мен ўтирмагунимча овқат ўтмасди томоқларидан. Сизлаб гапирардилар.

Шокир ака. Мулла эди-да даданг. Муллалар ҳатто итини сизлаб чақирарди.

Ойниса хола. Оғзингизга қараб гапиринг.

Шокир ака. Киноя қилаётганим йўқ, тўғриси айтияпман. Ҳаммага ҳурмат билан, иззат-икром билан муомала қилишарди демоқчиман. Мени ҳам дадам ҳурмат қиларди жуда. Ёш кетди раҳматлик. Эркак кишига олтмиш ёш нима деган гап? Ҳозир саксон беш, тўқсон ёшли чоллар ҳассасиз юришибди. Тагин азонлаб ошга боришади. Мана мен ҳам олтмишга кирдим. Қим айтади олтмишга кирган деб? Наридан борса, эллик дейди. Ё нотўғрими гапим? Нега индамайсан? Ё қариб қолдимми, а?

Ойниса хола. Сизга ҳазил бўлса. Юрагимга ҳозир қил сизгамапти.

Шокир ака. Битта Афанди айтиб берайми? Янги афандилардан. Бир одам кўчада кетаётса, олдидан бир жувон чиқиб қолибди. Лўпиллаган, оқи-оққа, қизили-қизилига шундоқ ажралиб турганмиш. Ҳалиги одам ҳавас билан қараб туриб шеригига: «Эҳ, йигирма ёш кичик бўлганимда шу жувонни эридан бўлса ҳам ажра-тиб олардим», депти. Ҳа, нечага кирдингиз, деса шериги, тўқсон бешга, деган экан.

Ойниса хола. Еқмай кетсин. Чойхонага бордингизми дейман, пенсионер ўртоқларингиз билан? Улардан чиқади шунақа гаплар. Тўқсон бешга боринг аввал, кейин гаплашаман сиз билан. Яхшиси, дорингизни ичиб олинг.

Шокир ака. Ичмайман. Уша дорисиз ҳам сен билан юзга бораман, хотин, нима деяпсан?

Ойниса хола. Айтганингиз келсин ишқилиб. (Пауза.) Ё хафа бўлдимикан, дадаси?

Шокир ака. Қим?

Ойниса хола. Қим бўларди? Уғлингиз-да.

Шокир ака. Нимага хафа бўлар экан?

Ойниса хола. Эрталаб чарс-чурс ёниб турувди. Ҳалиги пат-пат ўлгурни олиб бермаганингизга.

Шокир ака. Ё тавба! Мотоциклни ваъда қилдим, тўғри. Лекин бугуноқ олиб бераман деганим йўқ. Моғор босиб ётган пулимиз бормиди, айтган заҳоти мана деб қўлига берадиган!

Ойниса хола. Мен ҳам шундай дедим. Уғлингизни биласиз-ку, тутган жойини кесади. Уртоғи бор-ку. Реммиди оти, профессорнинг ўғли, ўшанга дадаси машина олиб берибди. «Волга». Шунга жиғибийрон. Бировларда машина-ю, менда пат-пат ҳам йўқ, деб.

Шокир ака. Мен профессор эмасман. Ортиқча пулим йўқ. Лекин эрталаб бухгалтерга кирдим. Эртага мотоциклга етадиган пул беради. Ўзи бориб танлаб олсин. Лекин хотин, кўнглим ғаш.

Ойниса хола. Мени ҳам-да.

Шокир ака. Йўқ, сен мени тушунмадинг. Ҳализамон келиб қолади, тинчийсан. Мен бошқа нарсани айтяпман. Собир, ўзим бўлай, деганлардан чиқиб қол-яптими дейман? Болалигида бунақа эмасди. Уғил бола бўла туриб, ўзига ортиқча зеб беради. Ҳар куни янги шим. Ҳар куни янги кўйлак. Биз билан иши йўқ.

Ойниса хола. Ундай деманг. Уқиши оғир-да.

Шокир ака. Йўқ, гап ўқишда эмас. Ҳов ановин-

да уч-тўрт кун ётиб қолдим, шамоллаб. Бир марта қалайсиз, дегани йўқ. Бунга ўқишнинг нима алоқаси бор?

Ойниса хола. Мендан сўраб турди нуқул.

Шокир ака. Мени тушунмаяпсан, тушунмаяпсан. Мен уни кирмаганидан хафа эмасман, йўқ, ўзининг оқибатсиз чиқаётганидан ташвишдаман. Мажлисга ҳам бормади. Ҳар йили пёнсияга чиқаришмайди-ку одамни? Ўнта болам йўқ, ниҳояти кўрмай-кўрмай кўрганамиз.

Ойниса хола. Ўзингиз ҳам жуда кўнгилчан бўлиб кетибсиз.

Шокир ака. Йўқ, гап бунда эмас. Биз билан шундай бўлса, бошқалар билан қандай экан демоқчиман. Ҳали бутун ҳаёти олдида-я!.. Анави ўлиб қолган одамга ачинаман. Бирпасда бутун касалхонани одам босиб кетди. Юргани йўл йўқ. Маҳалласи ҳам келди, ишхонаси ҳам келди. Олиб кетишаётганда кўчаларда қатнов тўхтаб қолди.

Ойниса хола. Уқ тегиб ўлдими ростдан?

Шокир ака. Ҳа. Ов милтиқнинг ўқи. Золдирдек. Бунақа ўқ билан йўлбарс, тўнғизларни отишади.

Ойниса хола. Қим отган экан? Ёш эканми?

Шокир ака. Ёш. Энди қирқ бешга кирган экан. Эртага докторский диссертациясини ёқлаши керак экан. Институтидан шунинг вақтини маслаҳатлашиб келаётган экан.

Ойниса хола. Вой бечора-ей, вой бечора!..

Шокир ака. Тўртта боласи бор экан. Ҳаммаси мана бундай, мана бундай кичкина. Кеч уйланган эканда илмга берилиб.

Ойниса хола. Қим отган экан? Қимга унинг ўлими керак бўлиб қолган экан?

Шокир ака. Айтдим-ку, боя, ҳали ҳеч нарса маълуммас. Қим отган? Қаердан отган? Душманликданми бу, тасодифми? Ҳеч ким билмайди. Текширишяпти. Менинг участкамда бунақа воқеа ҳеч бўлмаган эди. Субхонқулов, бошлиғим, яхши йигит, сиз кўп куяверманг, Шокир ака, сизнинг участкангиз ҳаммага ўрнак эди, деди. Куймай бўладими? Одам ўлди, одам! Бечора нима хаёлларга борди экан, ўқ текканда? Нималарни ўйлади экан? Тағин бемаъниликини қарангки, докторскийси одам умрини узайтирадиган докторский экан.

Кўча эшик қўнғироғи чалинади.

Ана, келди ўғлинг! Қалити йўқми ўзининг?

Ойниса хола (*шошиб ўрнидан туради, эшикка йўл олади*). Эсидан чиққан бўлса керак-да, эрталаб.

Шокир ака. Мен ётдим. Ваҳлик туришим керак эртага.

Ойниса хола. Уришиб қўймайсизми озгина?

Шокир ака. Эртага.

Ичкари хонага кета бошлайди. Ҳовлига Ойниса хола, Қумри опа киришади.

Ойниса хола. Утаверинг, ўтаверинг. Эсон-омон-мисиз? Тинчгина юрибсизми? Собиримдан сизни сўраб тураман.

Қумри опа. Раҳмат. Ўзингиз тинчмисиз? Бевақт келдим, узр.

Ойниса хола. Узури бор эканми? Ўтиринг. Шокир ака! Қумрихон келдилар, Фарҳоднинг ойиси, ўтиринг, ўтиринг, айланай.

Улар ўтиришади, Шокир ака чиқади.

Қумри опа. Саломалайкум. (*Ўрнидан туради.*) Безовта қилдим сизларни бемаҳалда!

Шокир ака. Ҳечқиси йўқ. Ўтиринг, ўтиринг, синглим. Келинг?

Қумри опа. Бошим ғовлаб кетяпти, Шокир ака!

Шокир ака. Тинчликми?

Қумри опа. Қайдам? Сизлар кетганларингиздан кейин уйни йиғиштираётсам милтиқ йўқ. Укангизларнинг милтиқлари. Доим осиглиқ турарди кичкина уйда. Ов милтиғи. Ишхоналаридан совға қилишган эди. Ун йил бўлди. Осиглиқ турганича турарди. Эрталаб ишга кетаётганимда ҳам турувди назаримда. Аниқ билмайман. Лекин тургандай бўлувди. Сизлар кетгандан кейин уйни йиғиштираётсам кўзим тушиб қолди. Йўқ.

Шокир ака. Ўғлингиз... ўғлингиз тегмаганмикин?

Қумри опа. Билмайман. Йўқ. У тегмаган бўлиши керак. Милтиқ билан иши йўқ эди унинг. Кейин сиз эшик очиқ экан дедингиз. Қўрқиб кетяпман.

Шокир ака. Бошқа нарсаларингиз бутми уйда?

Қумри опа. Назаримда бут. Ҳамма нарса жой-жойида турибди. Уғри-пўғри кирдим деб, шкафларимни қарадим. Ҳамма нарса жойида.

Шокир ака. Мелисага хабар қилдингизми?

Қумри опа. Йўқ. Ўзлари келишди. Угрозискдан. Ҳалиги, ўлган одамнинг иши билан. Ҳаммасини айтиб бердим.

Ш о к и р а к а. Нима дейишди?

Қ у м р и о п а. Ҳеч нарса дейишгани йўқ. Худди сизга ўхшаб эшикни ким очиб кетган, билмайсизми, дейишди. Сизга айтган гапимни айтдим. Узим қулфлаб кетганман, дедим. Девор тагларини текширишди. Тро-туарларни ўлчашди. Яна бир гапни эшитиб қолдим уларнинг гапи орасида. Уқ ўнг чаккасига теккан экан. Унг чаккасига теккан бўлса девор томондан отилган, дейишди. Шокир ака, эшитяпсизми, девор томон бизнинг уй томон бўлади!

У йиглаб юборади.

Бизнинг... бизнинг уйдан ким отган уни? Аксига олиб Фарҳод йўқ.

Ш о к и р а к а. Айтгандай, унинг хатини берувдим-а, сизга?

Қ у м р и о п а. Ҳа. Сирдарёда пишириб қўйган эканми? Нима қилар экан Сирдарёда?

Ш о к и р а к а. Қўрсатдингизми уларга?

Қ у м р и о п а. Хатними? Йўқ. Негадир чўчидим қўрсатгани. Лекин сизга олиб келдим, мана.

Хатни узатади, Шокир ака ўқий бошлайди.

Қ у м р и о п а. Кейин Собиржондан сўрамоқчи эдим, Сирдарёда нима қилар экан Фарҳод? Балки билар...

О й н и с а о п а. Собир йўқ. Эрталаб кетганича ҳали келгани йўқ. Биз ҳам хавотир олиб ўтирибмиз.

Қ у м р и о п а. Балки бирга кетишгандир?

О й н и с а х о л а. Йўқ. Айтиб кетарди узоққа кетса. Йўқ. У кетмаган. Фарҳодингиз бошқа ўртоқлари билан кетгандир...

Ш о к и р а к а. Тўхтанг! Сиз уйдан қачон кетувдингиз эрталаб?

Қ у м р и о п а. Соат тўққизларда. Нима эди?

Ш о к и р а к а. Уғлингиз бу хатни ўнда ёзган. Мана. (Уқийди.) «Опа, ўртоқларим билан Сирдарёга кетдим. Келишимни ўзим хабар қиламан. Хавотир олманг. 20 сентябрь. Соат 10».

Қ у м р и о п а. Вой, вой! Бунисига мен қарамабман. Демак Фарҳод мenden кейин уйга келган?

Ш о к и р а к а. Ҳа. Келган. Балки милтиққа келгандир?

Қ у м р и о п а. Билмасам? Милтиқ билан иши йўқ

эди. Вой! Вой, Шокир ака! У отган бўлса-чи? Вой шўрим қурсин! Вой, шўрпешона! Энди бу ташвиш ҳам бормиди бошимда?!

Шокир ака. Ўзингизни босинг. Ҳеч нарса маълуммас ҳали. Хатни ўғлингиз ўнда ёзган. У одам ўн нккиларда ўлди. Ҳали ҳеч нарса маълуммас. Ойниса!

Ўрнидан туради.

Мени кителимни олиб чиқ.

Ойниса хола. Нима қиласиз?

Шокир ака. Сирдарёга бораман. Ҳойнаҳой Собир ҳам ўша ёқда. Олиб чиқ.

Парда

БЕШИНЧИ ҚҰРИНИШ

Профессор Тўлагановлар ўйи. Барчин опа гуруч тозалаб ўтирибди.
Қўлида китоб билан Саида киради.

Саида. Яна ош буюрибдилар-да ўғлингиз?

Барчин опа. Ҳа. Менга ўхшаб уям ошни яхши кўради.

Саида. Мен, масалан, ош емайман. Ҳар куни ош, ош, ош! Жонга тегиб кетди.

Барчин опа. Ўзингга бир нарса пишира қол. Кичкинамисан. Зухра кеннойингни қизи анови куни бир чучвара қилди, оғзингга эриб кетади.

Саида. Оти нима эди? Ақидами?

Барчин опа. Отиниям билмайсан. Машҳура. Ўшайам сен билан баравар. Олдинма-кейин туғилгансанлар. Бирам яхши қиз бўлибди. Сочи тўпиғига тушади. Қоп-қора, зулукдай. Рангивошиям чиройли. Сенга ўхшаб юзига ҳар балоларни чапламайди. Уқитувчиларингни кўзига қандоқ қарайсан-а шу бўёқларинг билан? Қошига ўсмаям қўймасакан. Уни кўрдиму аканг кўз олдимдан ўтди. Келин туширсанг шунақасини туширсанг-да...

Саида. Вой, вой! Нима деяпсиз, ойи? (*Қотиб кулади.*) Рем шунақа хотин олармиди? Унга Гуляга ўхшаганлар керак.

Чарльстон ё твист тушиб, Гулянинг қанақа қизлигини кўрсатади.

Барчин опа. Секин! Даданг ишлаб ўтирибдилар. Докладлари бор экан, ёзолмаптилар шу пайтгача.

С а и д а. Нега ёзолмаганларини биламан.

Б а р ч и н о п а. Нега?

С а и д а. Ремни деб. Прокурордан прокурорга, адвокатдан адвокатга юрибдилар. Ойи? Битта Ремни қутқазмоқчимилар дадам ё уччаловиними?

Б а р ч и н о п а. Сенга нима ташвиши тушди уларни? Акангни ўйласанг-чи? Икки кунда бола бечора адо-йи-тамом бўлипти. Башарасига қараб қўрқиб кетдим.

С а и д а. Ремнинг ўртоқлари яхши. Фарҳодиям, Собирям. Айниқса Собир. Келиб қолса мендан кўзини узмайди. (Кулади.) Мен ҳам жўрттага унинг олдида айланавераман, айланавераман.

Б а р ч и н о п а. Эсингни едингми, зумраша?! Сенга ҳали бунақа гапларни ким қўйибди?

С а и д а. Нима қилибди? Ўн олтига кирдим!

Яна қиқирлаб кулади.

Б а р ч и н о п а. Секин.

С а и д а. Анави Нея бор эди-ку, ойи? Наима.

Б а р ч и н о п а. Анави фабрика директорининг қизими?

С а и д а. Ўша.

Ойисининг қулоғига нимадир шивирлайди ва яна қотиб кулади.

Мактабдан олиб, техникумга беришди. Эри бирам келишган. Баланд бўйли. Ингичка мўйлов қўйган...

Б а р ч и н о п а. Вой шарманда! Вой ер юткур! Она-си қаёққа қарапти? Уям сенга ўхшаб ясан-тусанминан овора бўлса керак-да. Ҳой, менга қара! Такасалтанг! Агар сенам бир гапни бошлаб шарманда қиладиган бўлсанг, даданг қолиб ўзим лаҳатга тиқиб келаман сени?! Билиб қўй. Шунақа гапларни ташиб юргандан кўра дарсингни қилсанг бўлмайдимми? Биттаям тузук баҳойинг йўқ, ҳаммаси уч.

С а и д а. Гап баҳода эмас.

Б а р ч и н о п а. Яна гап уқдиради-я!

С а и д а. Тўғри-да. Гап баҳода эмас, умумий билимда, савияда. Кейин қиз боланинг яхши ўқиши шарт эмас. Элликка кирмасдан уйда ўтирибсиз-ку ўзингиз?! Ҳозир бутун Европада шунақа. Эр ишлаб хотинини боқади. Ўйнатади, курортларга олиб боради.

Б а р ч и н о п а. Бу гапларни қаердан топасан-а, аҳмоқ? Мен сенларни ўқитиб, одам қилай, деб ишдан қолиб кетдим. Ҳалиям хоҳлаган поликлиникага борсам

жон-жон деб ишга олишади. Педиаторлар кўчада қолгани йўқ.

С а и д а (унинг хафа бўлганини кўриб). Хафа бўлдингиз-а, ойижон?..

Б а р ч и н о п а. Нарн тур. Аралаштирвординг гуручни, нари тур. Курмагини тозалаб сотишса бўлмай-дими?!

С а и д а. Келинг, мен тозалайман.

Б а р ч и н о п а. Қаёқдан кун чиқди? Бўлди, озгина қолди.

С а и д а. Ойи ЦУМга-чи... Бельгийский пальто келипти.

Б а р ч и н о п а. Қаёқдан билдинг?

С а и д а. Битта ўртоғимнинг опаси ЦУМда ишлайди. Уша айтди. Бир йилдан кейин мактабни битираман. Нима кияман? Қишга ҳам ҳеч нарсам йўқ.

Б а р ч и н о п а. Шубанг-чи?

С а и д а. Неча йил кияди уни, ойи? Кейин энглари ҳам титилиб кетай деб турипти.

Б а р ч и н о п а. Ҳали эрта сенга бунақа пальто кийиш. Одмироғидан айтсанг, олиб бераман.

С а и д а. Бу ҳам қиммат эмас, атиги уч юз эллик сўм.

Б а р ч и н о п а. Нарн тур. Миямни қотирма. Ҳозир юрагимга қил сигмай турипти ўзи. Ҳа, майли, Бельгийский пальто бўлса, мактабни битир, кейин бир гап бўлар... Ҳой, тўхта! Бу, Собирни гапирдинг. Тил топишиб қолсанг, ўлдираман! Билиб қўй!

С а и д а. Нима қилипти Собирга?

Б а р ч и н о п а. Сани тенгингмас, аҳмоқ. Отаси мелиса бўлгандан кейин ўзи нима бўларди? Сани тенгинг бошқа. Анави Дарвин бирам яхши йигит бўпти...

С а и д а. Проректорнинг ўғлими? Вой, боши кал-ку, уни?!

Б а р ч и н о п а. Учир овозингни! Сочи йўқ бўлса нима қилти? Ақлдан бу. Кейин сочи бўлса, нима, кўйлак қилиб киярмидинг?!

С а и д а. Демак, ҳозир олиб бермайсиз?

Барчин опа индамайди.

Мен Ремнинг қаердалигини биламан. Дачамизга бекитиб қўйибсизлар учаловини!

Б а р ч и н о п а. Билсанг, овозингни чиқарма.

С а и д а. Чиқараман! Ўзим милицияга бориб айта-

маи. Ремингиз ўғри! Бандит! Бассейнга бораман десам, английский купальнигим йўқ! Қидирмаган жойим қолмади. Ўглингиз олган.

Барчин опа. Эсинг жойидами? Сени купальнигингни у нима қилади?

Саида. Юрадиган қизига олиб бориб берган! Гулясига. Шошмай турсин. Кўрсатиб қўяман унга ўғирлик қилишни! Ҳамманинг олдида ўша Гулясининг устидан ечиб оламан!

Зарда билан чиқиб кетади. Хонага Тўлаганов киради.

Тўлаганов. Тинчликми?

Барчин опа. Тинчлик. Қизингизнинг тўполони.

Тўлаганов. Нима дейди?

Барчин опа. Қишга пальтоси йўқ. Эскисини киявер десам йўғлаб олди.

Тўлаганов. Яқинда олиб берувдингиз шекилли? Тавба! Кечаги нарса бугун эски. Эртага бориб, бугунгиси ҳам эски дейишдан тоймайди болаларингиз. Мен бир пар туфли билан институтни тамомлаганман. Сизга уйланганимда ҳам шу туфлида эдим адашмасам.

Барчин опа. Таъна қиляпсизми?

Тўлаганов. Таъна қилаётганим йўқ. Мисол тариқасида болаларга айтинг, деяпман. *(Эшик тақиллайди.)*

Ким бўлди экан? Мен ўзим очаман.

Эшик томон кетади, кўп ўтмай Шокир ака, Қумри опа билан қайтади.

Тўлаганов. Келинлар, келинлар! Бағоят хурсандман. Барчиной, буёққа қаранг! Бизнинг уйга азиз меҳмонлар қадам ранжида қилишди. Танишиб қўйинг. Шокир ака Султонов, Собиржоннинг отаси. Қумрихон, Фарҳоднинг онаси.

Барчин опа. Ассалому алайкум. Келинлар.

Тўлаганов. Қани, ўтиринлар. Хўш, тинчмисизлар? Сиҳатлари жойидами? Сиз тинчмисиз, синглим? Барчиной! Меҳмонларга дастурхон ёзинг!

Барчин опа. Мен ҳозир.

Уридан туради.

Шокир ака. Йўқ, овора бўлманглар. Биз бирровга келдик.

Барчин опа. Овораси бор эканми? Мен дарров.

Кетади.

Тўлаганов. Уғлимиз Рамзиддиндан сизлар ҳақингизда кўп эшитамиз. Уғлимиз ўртоқларининг шундай ажойиб ота-оналари борлигидан ниҳоятда хурсанд бўлиб юрамиз.

Шокир ака. Биз ҳам. Жуда хурсандмиз. Тоҳир Саидович... Бошимизга бир ташвиш тушиб қолди. Кечирасиз бизни...

Тўлаганов. Ҳечқиси йўқ. Қандай ташвиш.

Шокир ака. Уч кундан бери Собир ҳам, Фарҳод ҳам йўқ. Бу киши, Қумрихон институтга борсалар, билмаймиз, дейишипти. Уч кундан бери ўқишга келишмайди, дейишипти. Уғлингиз, Рамз ҳам уч кундан бери институтда кўринмас эмиш. Шунинг учун, балки сиз бизни тинчитарсиз, деб келдик.

Қумри опа. Сирдарёни...

Шокир ака. Дарвоқе, шу топда мен Сирдарёдан келяпман. Уч кун бурун Фарҳод, бу кишининг ўғиллари, хат қолдириб кетибди уйда. Ўртоқларим билан Сирдарёга кетяпман. Хавотир олманг, деб. Мана ўша хат.

Хатни узатади, Тўлаганов ўқиб қайтаради.

Тўлаганов. Буни қаранг, буни қаранг!.. Демак, Сирдарё? Фарҳод Сирдарёда. Буни қаранг. Вой болалари тушмагур. Уғлингиз, Қумрихон, мулла Фарҳод анчагина ҳушёр, хўш, ҳалиги бамаъни йигит экан. Уч кундан бери бизнинг Рамзиддин ҳам йўқ. Уч-тўрт кун ўртоқларим билан ўйнаб келаман. Хавотир олманглар, дебдию онасига, қаёққа кетаётганини айтмабди. Онаси, Барчиной ҳам соддалик қилиб сўраб қолмабди. Раҳмат, катта раҳмат. Ҳеч шубҳасиз Рамз ҳам улар билан бирга. Анчадан бери сезиб юраман, учалови жуда аҳил. Учта эсини таниган соғлом йигит бир жойда бўлса, нимадан ташвиш тортиб юрибсизлар энди?

Шокир ака. Улар Сирдарёда йўқ, Тоҳир Саидович. Икки кун қидирдим. Район милицияси қидирди. Уларни тополмадик. Угрозиск ҳам тополмай турибди.

Тўлаганов. Угрозиск? Жиноят қидирув бошқармасини бизнинг фарзандларимизга нима алоқаси бор?

Шокир ака. Ҳеч нарса эшитмадингизми?

Тўлаганов. Йўқ. Барчиной, овқатингизга қаранг.

Шокир ака (пауза). Болалар йўқолган куни, Қумрихонлар уйининг орқасида одам ўлдирилган. Ов

милтиқдан отиб ўлдирилган. Буни қарангки, ўша куни Қумрихонлар уйдаги ов милтиқ ҳам йўқолган. Бу нарсалар ўз-ўзидан органларни қизиқтирмай қўймайди. Келиб суриштиришибди.

Тўлаганов. Аттанг!.. Аттанг!.. Еш эканми?

Шокир ака. Қирқ бешда экан.

Тўлаганов. Еш экан. Э, бечора. Увол кетибди-да, увол кетибди. Хўш, суриштириб бир нарса аниқлашибдимми?

Шокир ака. Йўқ. Ҳали ҳеч нарса маълуммас. Шу милтиқдан отишганми ё бошқасиданми? Болалар отишганми? Бошқа бировми? Ҳеч ким билмайди.

Тўлаганов. Болалар деманг. Болаларимиз бунақа нарсага... йўқ, йўқ, тилим бормади айтишга. Улар қилмайди бунақа ишни! Бу бошқа одам. Ҳа, ҳа, бошқа одам.

Қумри опа. Ишқилиб айтганингиз келсин. Менинг ҳам ҳеч ишонгим келмаяпти. Лекин терговчиларнинг гапига қараганда ўқ бизнинг ҳовлидан отилган.

Тўлаганов. Барибир мен ишонмайман. Бундай килсак. Барчиной, овқатингизга қаранг. Аввало яна бир-икки кун кутайлик. Болалар келишсин. Агар ўзлари айтиб кетган муддатда қайтишмаса, бошқа чораларни ишга соламиз. Кейин милтиқни улар олиб кетишган бўлса, олиб келишади. Ҳамма нарса ўшанда ойдинлашади. Нима дейсизлар? Менимча, бундан маъқул йўл йўқ.

Шокир ака. Гапингиз тўғри. Бошқа маъқул йўл йўқ.

Тўлаганов. Баракалла. Аммо... Ешлар... Ешлар... қандай ташвишларни бошимизга солишмайди-я, улар?!
.

Барчинопа чой кўтариб киради.

Барчинопа. Ош дамладим. Яхши ўтирибсизларми?

Қумрихон. Яхши ўтириш қаёқда, Барчинхон? Болаларнинг ташвишида юрибмиз.

Барчинопа. Болалар омон бўлсин. Уйинқароқ чиқиб қолишди, болалар. Шунга айтишар экан-да кексалар, онанинг дарди болада, боланинг дарди далада, деб. Ҳаммаси тўкинчиликдан. Тўқликка-шўхлик.

Тўлаганов. Битта Рамз кетган десак учалови кетишган экан. Майли, келишсин, ўшанда улар билан гаплашамиз. Ҳозир ташвишга ўрин йўқ.

Ичкари хонадан ҳовлиқиб, жаҳл билан Саида чиқади.

Саида. Дада! Ойи! Қизил брошим йўқ!

Барчин опа. Мунча бақирмасанг, қизим? Ётган-
дир ўт-бетда.

Саида. Қарамаган жойим қолмади! Ҳеч қаерда
йўқ. Биламан. Бу ўғлингизнинг иши. У ўғирлаган!

Барчин опа. Оғзингга қараб гапир! Брошингни
бошига урадими?

Саида. У ўғирлаган, биламан! Гуляда худди шу-
нақа брош кўрувдим анави куни. Юрагим бир увишиб
кетувди. Ярамас! Уғри! Бандит!

Тўлаганов. Саида! Уялмайсанми акангни ҳақо-
рат қилгани! Тагин меҳмонлар бор уйда, а?

Саида. Ўғлингиз уялмадими бировнинг нарсала-
рини ўғирлашга? Купальнигимни ҳам у ўғирлаган. Бро-
шимни ҳам. Бандит! Бандит! Бандит!

Тўлаганов. Жим бўл! Саида!

Саида. Жим бўлмайман!

Тўлаганов ўрнидан туриб, қизининг олдига боради ва юзига шапа-
лоқ туширади.

Тўлаганов. Аҳмоқ! Тарбиясиз!

Саида юзини ушлаганича жим қолади, йиғлайди.

Саида. Мени... мени урдингиз-а? Уни урмасдан
мени урдингиз, а? У ўғирлик қилса ҳам майли, одам
ўлдирса ҳам майли. Биламан унинг қаердалигини. Да-
чада улар! Қибрайда! Сиз уларни яшириб қўйдингиз!
Ҳа, сиз! Сиз! Сиз!

Барчин опа. Саида! Нималар деяпсан, қизим?!

Тўлаганов. Йўқол?!

Саида бирдан йиғдан тинади, нима қилиб қўйганини тушунади,
кейин ўзини тутолмай йиғлаб чиқиб кетади.

Кечирасизлар, асаб... Ёшларнинг ҳам асаби жойида
эмас ҳозир.

Барчин опа. Бўлмасам ака-ука бирам аҳил, би-
рам аҳил!..

Эрининг ўқрайиб қараганини кўриб, гапдан тўхтайтиди.

Тўлаганов. Эрка ўсишган бир оз. Биз қийинчи-
лик кўриб ўсганмиз. Булар кўрмасин, девдик-да.

Қумри опа. Бола бор жойда, жанжал бор. Ака-уканинг жанжали нима бўларди?..

Тўлаганов. Баракалла. Баракалла.

Шокир ака. Тоҳир Саидович, мен тушунолмай қолдим. Болалар дачангизда экан...

Барчин опа. Йўқ, ёлғон. Жаҳл устида айтди-қўйди-да, Саида.

Тўлаганов. Болаларнинг боғдалиги рост, Шокир ака, Қумрихон опа. Мен уларни ўша ёққа жўнатганман.

Шокир ака. Нега? Нега бизга бир оғиз...

Тўлаганов. Ҳозир... ҳозир... қандай тушунтирсам экан... Ниҳоят яхши ният билан... ҳа, ниҳоят яхши ният билан шундай қилдим. Мен ҳам отаман, Қумрихон. Барчин опангиз она. Ўша сизнинг уйингизда фожиа юз берган кун уларни, учаловини ўша ёққа жўнатганман. Буни сизларга айтмаганимнинг, фожиадан ўзимни беҳабар қилиб кўрсатишимнинг боиси уларни, учаловини қутқариб қолиш эди. Сизларга айтсам, кечирасизлар, очик гапираётганим учун, гап кўпаярди. Биронтамиз, иш тинчигунча, билдириб қўярдик уларнинг қаердалигини. Милицияга тушиб қолса иш пачава деяверинг. У ердан олиб чиқиш қийин бўлади.

Қумри хола. Ким отибди? Билдингизми?

Тўлаганов. Бунинг ҳозир аҳамияти йўқ. Учало-ви ҳам баравар айбдор. Биттаси милтиқни олиб чиққан, биттаси ўқлаган, биттаси отган... Адлия тилида буни кўпчилик бўлиб қилинган қотиллик, дейилади.

Қумри опа. Қандай қўли борди экан-а ярамасларнинг? Отишга.

Тўлаганов. Улар жўрттага қилмаган. У одамни танишмайди ҳам улар.

Шокир ака. Жўрттагами, жўрттагамасми, одам ўлди. Бу кичкина жиноят эмас.

Тўлаганов. Ҳа, бу жиноят. Лекин нима қиламиз энди? У одамни тирилтириб бўлмайди. Болаларимиз эса ёш. Ҳали бутун ҳаётлари олдинда. Бир бурда нонни ўзлари топиб ейишолмайди ҳали. Нима бўлса ҳам уларни қутқариб қолиш керак. Шу ниятда уларни боққа жўнатдим. Ўзим эса... ўзим ҳаракат қиляпман...

Шокир ака. Қанақа ҳаракат?

Тўлаганов. Таниш-билишлар... фожиани тасо-диф, деб таъбирлаш... Уларни қамамаслик... Ё сизнинг мақсадингиз бўлакми?

Қумри опа. Шу-шу мақсадимиз! Бошқа қанақа мақсад бўлиши мумкин? Тўғрими, Шокир ака?

Шокир ака. Бошим қотди. Бунчалик бўлади, деб ўйламаган эдим. Менинг ўғлим қотил! Одам ўлдирган. Ҳеч ишонгим келмайди.

Тўлаганов. Менинг ҳам ишонгим келмаяпти. Лекин ҳақиқатдан кўз юмиб бўлмайди.

Қумри опа. Домла, қутқаришга кўзингиз етадими?

Тўлаганов. Нима десам бўлади? Ҳар ҳолда ишончим катта. Бугун-эрта жавоб беришлари керак. Ижобий жавоб.

Шокир ака. Ижобий жавоб... ижобий жавоб... Улар оқланади, деганингиз-да бу?

Тўлаганов. Худди шундай.

Шокир ака (пауза). У бечора-чи? Шундай ўлганча кетаверадими? Тўртта боласи етим қолаверади?

Тўлаганов. Нима қил, дейсиз? Ўзимиз ўз қўлимиз билан мана, жиноятчилар, жазоланглар, деб болаларимизни тутиб берайликми?!

Қумри опа. Йўқ! Йўқ! Бундай қилмайсизлар! Утинаман! Биттагина болам! Елғизим. Олдингилари турмади! Отаси мени қақшатиб кетди. Ун йил бурун. Зарафшон дарёсида кимнидир қутқараман, деб, ўзи ҳалок бўлди. Биттагина шу ўғлим қолди. Уни деб турмуш қурмадим. Уни деб эртаю кеч ишдаман. Бундай қилмайсизлар! Тоҳир ака! Шокир ака! Тиз чўкиб сўрайман, бундай қилманглар!

Ифлайди.

Тўлаганов. Узингизни босинг, Қумрихон. Шокир акамиз жаҳл устида гапирдилар-да. Менинг ҳам уларни кўргани кўзим йўқ. Барчиной! Уларни ўша куни қаттиқ уришдим-а!

Барчин опа. Нимасини айтасиз! Ер ёрилмади, ерга кириб кетишмади.

Тўлаганов. Рангида ранг йўқ учаловининг ҳам. Қалт-қалт титрашади. Ёмон уришдим. Ҳайтовур битта ақлли иш қилишибди. Милтиқни ўзлари билан олиб келишибди. Боққа жўнатдим. Уни ҳам. Биладан, Шокир ака, қийин сизга. Ҳаммамизга қийин. Бунинг устига касбингиз ҳам туғён уряпти... Умрингизни ҳаётимиздаги барча ноқобилликларга қарши курашда ўтказиб келяпсиз... Сизни тушунаман, яхши тушунаман. Лекин на илож? Фарзандларимиз. Уларнинг тинчлиги бизнинг тинчлигимиз. Мен жуда ишончли одамлар билан гап-

лашдим. Бир-икки кунда масала ҳал бўлади. Боя айтганимдай, уйга келишсин улар, у ярамастар, бошлаб адабларини берамиз.

Барчин опа. Ҳозир ҳам ўзлари тавбаларига таяниб ўтиришибди.

Қумри опа. Қўрдингизми?

Барчин опа. Қўрмай-чи! Ҳар куни овқат ташийман. Боғ-боғ бўлмади менга, турма бўлди. Бориб келгунимча нақ юрагим қинидан чиқай дейди, биров кўриб қолмадимикин деб.

Тўлаганов. Ошингиз ланж бўлиб қолмасин.

Барчин опа. Ҳозир сузаман.

Кетабошлайди. Шокир ака ўрнидан туради.

Тўлаганов. Қаёққа? Овқат тайёр.

Шокир ака индамай эшикка қараб йўл олади.

Келишдик-а демак? Ҳозирча ҳеч қандай ҳаракат қилмайсиз!

Шокир ака. Билмадим, Тоҳир Саидович!

Қумри опа. Айтиб қўймасмикинлар?

Тўлаганов. Назаримда, йўқ. Айтмайди. Нима орттирарди айтиб?

Қумри опа. Ишқилиб айтганингиз келсин.

Парда

ОЛТИНЧИ ҚУРИНИШ

Тўлагановларнинг шаҳар четидаги боғи. Айвон олдида стол, стуллар. Нарироқда кресло — аргамчи ёнида пастак журнал столи устида телефон. Рем, Фарҳод, Собир учалови шу ерда. Бири ўтирибди. Бири креслода тебраняпти, учинчиси уёқдан-буёққа қўлларини орқасига тугиб юрапти.

Фарҳод. Турмадан баттар бўлиб кетди-ку, боғларинг, Рем! Ойингни келишини худди передачадек кутади одам.

Собир. Турмада бўлгандек гапирасан-а?

Фарҳод. Тасаввур қилиш қийин эмас. Тўрт томонинг девор, решёткалик кичкина туйнук. Эртаю кеч шунга қараб ўтирганинг ўтирган.

Рем. Ишга ҳам олиб чиқишади уёқда. Масалан, дарахт қирқишга, темирйўл ётқизгани...

Фарҳод. Ушаям яхши эди, бу аҳволдан.

Рем. Аҳволингга нима қилибди? Илгари боққа юр десам, югурардинг. Энди турма дейсан. Турма бўлса, бор: кўчага чиқ.

Фарҳод. Чиқсам чиқавераман.

Рем. Чиқиб бўпсан. Чиқдинг, оёғингни ерга теккизмай олиб кетишади. Ана, турмани ўшанда кўрасан.

Собир. Ростини айтганда боғларинг мени ҳам жонимга тегди, Рем. Бўғилиб кетяпти одам. Нима қилишингни билмайсан, нима бўлишини билмайсан...

Рем. Ҳар ҳолда ёмон бўлмайди. Папашка ваъда қилдими, тамом, бизга ҳеч нарса қилмайди. Жуда бўлмаса ўртоқлик судига топширишади майда хулиганлик деб. Тавба қилдик, энди бундай аҳмоқлик қилмаймиз, дейсан. Вассалом, қарабсизки, мулла Собир, мулла Фарҳод, мулла Рамзиддин яна озод қуш. Кўнглинг истаганини қилавер! Эҳ, мана шунақа пайтда озодликнинг қадрига етаркансан-да. Ҳозир қаёққа боришим мумкин эди уйда бўлганимда.

Собир. Институтда бўлардинг.

Рем. Йўқ. Машинада колыцевойда маза қилиб юрган бўлардим!.. Ёнимда Гуля. Света бўлсаям бўлаверади. Уям ёмон эмас. Кўкраклари шундай диркиллаб турибди. Ҳалиги нок бўлади-ку, узунчоқ, бир ёғи қизил, йўқ, жигарранг, оч жигарранг, бир ёғи сариқ, ана ўшанга ўхшайди. Бел жонивор чумолининг белидек...

(Светани масхара қилади.)

Ремик! Мени опқочиб кет!..

Собир. Энсамни қотирма, Рем. Ҳозир юракка ситармиди шунақа гаплар!..

Рем. Ўзларинг ҳам жуда нозик бўлиб кетибсизлар. Ундоқ десанг ёқмасанг, бундоқ десанг ёқмасанг! Билганларингни қилинглар. Мен кетдим!..

Фарҳод. Қаёққа?

Рем. Шеъримга, ижодимга! *(Шеър ўқийди.)*

Гурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш.
Эл анга шафиқу меҳрибон бўлмас эмиш.
Олтин қафас ичра гар қизил гул битса,
Булбулга тикандек ошиён бўлмас эмиш.

Ҳазрати Алишер Навоий Астрободда сургунда эканлар, фақат ўзларини эмас, биз ғарибларнинг ҳам муш-

кул аҳволларини ўйлаб шул шеърни битганлар. Биз
гўё булбулу бу гўзал бог олтин қафас. Бунга ҳам шу-
кур қилмоқ даркор. Ҳа, ошиёнимиз чўян қафас бўлиб
қолса, унда не қилурмиз, мавлонолар?

С о б и р. Масхарабозлик қилма.

Р е м. Бу ҳам ёқмади. Майли.

Қўлига гитара олади, куйлай бошлайди.

Гитара, гитара, гитара...
Сен куйла, мен эса жўр бўлай.
Муҳаббат боғида сайр қилиб,
Сен билан шод бўлай, маст бўлай.

Гитара, гитара, гитара,
Торларинг мунча ҳам жарангдор?
Бормикан муҳаббат боғида
Биз суйган, биз кутган гўзал ёр?

Гитара, гитара, гитара...
Қани у гўзал ёр, вафодор?
Гўзал ёр ўзга куй шайдоси,
Биз бунда унга зор, унга зор!..

Қалай, бу ёқдимиз?

С о б и р. Нима қилаётган экан дадам ҳозир?

Ф а р ҳ о д. Мен ҳам шуни ўйлаб ўтирувдим. Ойим-
нинг юраги чатоқ. Салга бориб келади. Яна ётиб қол-
ган бўлса, больницага олиб кетишган. Больницаям тур-
манинг ўзи. Ёмон кўраман қатнашни.

С о б и р. Менга мотоцикл олиб бермоқчи эди дадам.
«Ява». Энди соясини ҳам кўрмайман.

Ф а р ҳ о д. Шу нима қилардинг милтиқни олиб чи-
қиб? Умрингда милтиқ кўрмаганмидинг?

С о б и р. Яна эски гапни бошладингми? Нега ўзинг
уйингга бошладинг? Ўтиришамиз, ўтиришамиз деб?
Раҳим Азизовичнинг лекциясини эшитайлик, десам қу-
лоқ солмадинг. Рем ҳам. Уша лекцияга кирганимизда
ҳеч нарса бўлмасди.

Ф а р ҳ о д. Сен милтиқни олиб чиқмаганингда ҳеч
нарса бўлмасди!

С о б и р. Ўқи борлигини мен қаердан билай? Девор-
гаям милтиқни ўқи билан осиб қўядими? Дадангаям
ҳайронман.

Ф а р ҳ о д. Дадамга тил тегизма! Сенга ўхшаган аҳ-
моқ олсин, деб осиб қўйибдимиз у ўқли милтиқни?

С о б и р. Қим аҳмоқ?

Ф а р ҳ о д. Қим бўларди, эшитиб турибсан-ку кимлигини! Ҳар ҳолда мен эмас.

Р е м. Бу нима деганинг? Мениям аҳмоқ деяпсанми? Вой ақлли одам-ей. Милтиқ кимники?

Ф а р ҳ о д. Меники.

Р е м. Бўлди. Аҳмоқ сен. Қим ҳужжатсиз милтиқни уйда сақлайди. Фақат аҳмоқ одам!

Ф а р ҳ о д. Лекин мен отганим йўқ. Сен отдинг.

Р е м. Тўғри, мен отдим. Қайси аҳмоқ ўқлоғлиқ турган милтиқни отмайди? Эсингдами, Собир ўқталди.

С о б и р. Яхшиям отмаганим. Ушанда тепкисини босиб юборганимдами, биттанг ҳозир бу ерда ўтирмасдиларинг.

Р е м. Яхши эсга солдинг. Суд буни эътиборга олади.

Ф а р ҳ о д. Барибир, отган сен.

Р е м. Мен эмас деяпманми? Тўғри, мен. Лекин мен, эътиборларингиз учун, сер, ихтиёрим билан отганим йўқ.

Ф а р ҳ о д. Бу нима деганинг?

Р е м. Эсингдан чиқдими, чек ташлаганимиз? Орёл, решка. А? Ё уч кун ичида миянг айнаб, эсингни йўқотиб қўйдингми? Аввал Собир иккаламиз ташладик. Шундайми, Собир!

Собир бошини қимирлатади.

Ана, гувоҳ бор. Орёл тушди. Мен ютдим. Кейин Собир Фарҳод ҳам ташласин деди. Мен йўқ демадим. Шундайми?

Собир яна бошини қимирлатади.

Сен решка деддинг. Орёл чиқди. Нима, решка чиққанда сен отмасмидинг? Йўқ, мени алдаб бўпсан! Учаламиз баравар айбдоримиз. Кесилсак, баравар кесиламиз. Узингни оппоққа чиқармоқчимисан? Оппоқ бўлиб бўлсан. Агар суриштириб келинса, кўпроқ айбдор сен. Милтиқ сеники. Жиноят сенинг уйингда юз берди. Отишга келганда, отиш тасодифан юз берди холос. Сен ҳам отишинг мумкин эди, Собир ҳам. Лекин билиб қўй. Рем ўзини олиб қочмайди. Кемага тушганнинг жони бир. Дадам учаламизни қутқариб олмоқчи. Қутқариб олади.

С о б и р. Рем, кечирасану асосий айбдор сенсан.

Р е м. Уҳ-ҳў! Участковой инспектор ҳазрати олийларнинг арзандалари ҳам гапириб қолдилар-ку?..

С о б и р. Гапираман. Асосий айбдор сен. Ҳамма нарсани сен олдин бошлайсан нуқул. Уша куниям ўқишга бормаймиз деб туриб олдинг. Фарҳод ҳам, мен ҳам лаққа тушдик. Мен милтиқни ўқсиз, деб сенларга ўқталган эдим. Ўқи борлигини кўрганингдан кейин маҳкам ёпишиб олдинг отамиз, деб. Чек ташлаганимиз тўғри. Лекин Фарҳод доим осмонга от деб турди. Кўнмадинг. Агар мен отганимда албатта осмонга отар эдим. Фарҳод ҳам шунақа қиларди. Сен кўнмадинг. Кейин фақат-фақат отган сен!

Р е м. Демак, айбдор мен!

С о б и р. Сен!

Р е м. Йўқолларинг бўлмаса! Нега бу ерда ўтириб-санлар?

С о б и р. Кимнинг қамалгиси келади?

Эшик тақиллайди.

Ф а р ҳ о д. Ким экан?

Р е м. Дадамнинг калити бор. Ўзи очиб киради.

Эшик яна тақиллайди.

Р е м. Қарайман, секин.

Кетади, шу заҳотиёқ қайтади.

Милиция! Лекин кўпчиликмас, битта!

С о б и р. Дадаммикин? Бу ердалигимизни қаердан билди экан? Қарайчи!

Кета бошлайди.

Р е м. Тўхта! Очасанми? Даданг бўлса?

С о б и р. Билмасам?

Р е м. Очма. Дадам телефон қилмагунча, ўзи келмагунча очмаймиз ҳеч кимга.

С о б и р. Аввал қарай-чи.

Кетади, тез қайтиб келади.

Дадам! Нима қиламиз энди?

Р е м. Қизиқ. Қаердан билган экан?

Ф а р ҳ о д. Менимча, очиш керак. Балки бирон гап олиб келгандир сенинг дадангдан?

Р е м. Сотиб қўйса-чи?

Ф а р ҳ о д. Ўзининг боласиниям сотадими?

Р е м. Ким билиб ўтирибди? Ҳар ҳолда милиционер.

Шокир аканинг овози эшитилади.

Ш о к и р а к а. Собир! Фарҳод! Очинглар! Биладан, шу ердасанлар! Очинглар! Очмасаларинг бузиб кираман.

Р е м (Собирга). Бузадими?

С о б и р. Бузоди. Оч.

Р е м. Ўзинг оч. Сенинг даданг!..

Собир жойидан қимирламайди. Шокир ака яна қичқиради.

Ш о к и р а к а. Оч деяман, Собир!

Ф а р ҳ о д. Оч. Жар солмасин кўп.

С о б и р кетади.

Нима қиламиз энди? Яхши гап билан келаётганмикин?

Р е м. Фарҳод! Агар сотмоқчи бўлса биз уларни чиқармаймиз. Қелишдикми?

Фарҳод бош ирғайди. Шокир ака, Собир киришади. Шокир ака стуллардан бирига ўтириб, анча ўйланиб қолади.

Ш о к и р а к а. Қани милтиқ? Қани милтиқ деяман?! (Собирга.) Қармисан? Олиб чиқ.

С о б и р ичкари хонадан милтиқни олиб чиқади. Шокир ака чўнтагидан ўқни олиб милтиқни ўқлайди. Кейин суғуриб олади.

Ишқилиб бошқа милтиқ бўлсин деб юрувдим. Шу экан, ярамаслар, итваччалар! Мана шу милтиқ билан одам ўлдирдиларинг.

Ф а р ҳ о д. Нима? Улдими?!

Ш о к и р а к а. Тўртта боласи билан хотини қолди. Болаларнинг энг каттаси энди ўн бирга кирган экан. Кенжаси ҳали ёшга ҳам тўлган эмас. Ўзи ҳам ёш экан. Энди қирқ бешга борган экан (Собирга). Собир, ойинг билан нима гуноҳ қилувдик сенга, бунчалик азобга қўймасанг?! Шокир мелисанинг ўғли қотил! Қариганимда шу номни орттирдимми?.. Сени нима жин урди, Фарҳод? Отанг яхши одам эди. Раҳматли одам қутқараман, деб нобуд бўлса-ю, сен одам ўлдирсанг?.. Онанг бечорани қандай кунга қолдирдинг? Қандай иснодга қолди бечоранинг боши?

Оғир хўрсиниб, ўрнидан туради, қўлига милтиқни олади ва Собирга қараб дейди.

Юр!

С о б и р. Қаёққа?

Шокир ака. Шерикларингни билмайман. Сен юр.
Ўзинг бориб айт бўлган гапни.

Собир. Қамаб қўйишади-ку, дада?

Шокир ака. Шаҳарнинг ўртасига дор қуриб
ошишса ҳам борасан. Агар... агар... одам бўламан де-
санг. Жиндек виждонинг бўлса.

Эшик томон юра бошлайди. Рем югуриб унинг олдига ўтади ва
йўлини тўсади. Қўлида пичоқ.

Рем. Собир ҳеч қаёққа бормайди! Сиз ҳам кет-
майсиз. Фарҳод! Буёққа кел!

Фарҳод унинг ёнига ўтади. Собир жойида қимирламай туради.

Дадам телефон қилмагунларича, келмагунларича
кетмайсизлар!

Шокир ака. Йўлни бўшат, итвачча! Қотил!

Рем. Бўшатмайман! Қадам боссангиз ўлдираман!

Шокир ака. Мени-я! Отанг тенги одамни-я?
Қимсанлар ўзинг? Кимнинг тарбиясини олгансанлар?
Собир! Оқпадар! Кимларга қўшилдинг?! (Ремга.) Қоч
йўлимдан!

Шокир ака унинг ёқасидан ушлаб тортади. Шу пайт ўзи гандирак-
лаб кетади. Ремни қўйиб юбориб, юрагини ушлайди.

Иблис! Лаънати!.. Юрагим! Юрагим!

Собир. Дада! (Дадаси томон ташланади.) Нима
қилиб қўйдинг, Рем?!

Рем. Мен текканим йўқ. Худо урсин, текканим
йўқ. Мана пичоқ қўлимда.

Собир. Дада! Дадажон!

Аммо у улгуролмайди. Шокир ака гандираклаб йиқилади.

Дадажон! Дадажон!

Фарҳод Собирнинг ёнига чўккалайди. Иккалови Шокир аканинг
қўлларини ушлашади. Шокир ака қимирламайди.

Фарҳод. Нафас олмаяптилар... Шокир ака!.. Йўқ,
нафас олмаяптилар!..

Собир. Йўқ-қ! Йўқ!!! Ўлманг, дадажон! Нима қи-
либ қўйдик, болалар! Нима қилиб қўйдик! Дадажон!
Мени кечиринг, дадажон!

У хўнграб, Шокир аканинг кўкрагига бошини ташлайди. Шу пайт
телефон жиринглайди. Аммо ҳеч ким жойидан қимирламайди, пи-
чоқ ушлаган Рем ҳам, Шокир ака жасади ёнида ўтирган Фарҳод
ҳам, Собир ҳам. Парда ёпилгунча телефон овози тинмайди.

Парда

Тошкент, 1979 йил.